

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Філологічний факультет
Кафедра української літератури

**ТВОРИ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ ДЛЯ ДІТЕЙ І ЇХ ВИВЧЕННЯ
У ЗЗСО**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

Студентка 6 курсу, 601 групи

Глевчук Олександра Олександрівна

Науковий керівник:

докт. філолог. наук, проф. **Антофійчук В.І.**

До захисту допущено
на засідання кафедри
протокол № __ від «__» _____ 2022 р.
Зав. кафедри _____ доц. Мальцев В.С.

Чернівці – 2022

Зміст

ВСТУП.....	3
Розділ 1	
Розвиток української літератури для дітей кінця XIX - початку XX століття.....	7
Розділ 2	
Поезія Олени Пчілки.....	20
Розділ 3	
Оповідання Олени Пчілки.....	31
Розділ 4	
Казки, ігри та скоромовки Олени Пчілки.....	43
Розділ 5	
Вивчення творів Олени Пчілки для дітей у школі.....	57
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

ВСТУП

Олена Пчілка (справжнє ім'я та прізвище — Ольга Косач) з'явилася в українській літературі у другій половині XIX століття, це був один з найтяжчих періодів життя українського народу. Вона зробила значний внесок у розвиток освіти і культури. Не було такої сфери гуманітарної науки, де б не проявила себе ця високообдарована особистість. Однак роль письменниці у літературному і культурному житті України приховувалася.

В енциклопедіях радянських часів простежується така її характеристика: стояла на “буржуазно-націоналістической позиції”, “її твори — позначені впливом ліберально-народницьких і культурницьких ідей”. Становлення української школи, розвиток освіти в Україні на принципах гуманізму і демократизму, втілення в життя концепції національного виховання, освіти і навчання спонукають до нового підходу у вивченні життєдіяльності і творчої спадщини цієї непересічної особистості.

Свої мрії і поривання палкої душі письменниця виливала в літературних творах. Сумніви, зневіра не раз бентежили душу, але не писати Олена Пчілка не могла. З кожним новим віршем чи оповіданням ширшає її світогляд, глибше і глибше намагається авторка пізнати людську душу.

Значно зріс інтерес до особистості Олени Пчілки в останні роки національного відродження України.

Метою наукової роботи є висвітлення і дослідження дитячої спадщини письменниці.

Завданнями дослідження є :

- Показати Олену Пчілку не лише як митця , а і як особистість, котра розкриває всі грані пізнання світу і доносить їх до свідомості громадян, а особливо до дитячої аудиторії;

- З'ясувати проблеми життя простої людини, через детальний аналіз персонажів її віршованих та прозових зразків;
- зробити ідейно-художній аналіз її лірики, зосередити увагу на виховних аспектах поетичної спадщини Олени Пчілки.

Методи дослідження. У процесі роботи використовувались науково-педагогічний та проблемно-логічний аналіз творчої діяльності Олени Пчілки як дитячої письменниці.

Здійснено теоретичний аналіз дитячої художньої літератури авторки, праць вітчизняних літературознавців, дослідників її творчості.

Основними джерелами дослідження є художні твори Олени Пчілки для дітей, літературно-публіцистичні статті вчених.

Наукова новизна роботи полягає у цілісному критичному аналізі творчого доробку Ольги Косач. Погляди письменниці представлені як органічна єдність гуманістичних цінностей української етнопедагогіки і прогресивних просвітницько-педагогічних ідей, в її основі забезпечення навчання, виховання, спілкування дітей і дорослих рідною мовою, реалізація всебічного і гармонійного розвитку особистості відповідно до системи духовних цінностей свого народу, формування у підростаючого покоління національної самосвідомості, гуманістичних ідей.

Дане дослідження є **актуальним**, оскільки творчість письменниці робить позитивний вплив на нинішнє підростаюче покоління, формує в нього високий моральний та духовний потенціал. Немає сумніву в тому, що літературна діяльність Ольги Косач-Драгомонової – це вагомий внесок у збагачення всієї вітчизняної літератури і культури.

Практичне значення роботи полягає насамперед у можливості творчого застосування фактичного матеріалу. Зібрана й узагальнена інформація сприяє поглибленню й збагаченню знань про творчість Олени Пчілки для дітей. Даний матеріал може бути використаний педагогами,

психологами, вихователями дошкільних закладів, а також з просвітницькою метою.

Робота складається зі вступу, п'ятьох основних розділів, висновків та списку використаної літератури.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено чітко мету і завдання роботи, вказано джерела і методи, розкрито новизну і практичне застосування дослідження.

У *першому розділі* проаналізовано твори для дітей українських письменників кінця XIX – початку XX століття. Зосереджено увагу на аналізі окремих віршованих та прозових текстах Н.Забіли, І.Франка, С.Васильченка, М.Коцюбинського та ряду інших митців цього літературного періоду. Особливе місце приділяється ролі Олени Пчілки в розвитку дитячої літератури.

Другий розділ дослідження розкриває світ поетичного доробку письменниці, його ідейно-тематичне та жанрово-стильове розмаїття. Велику кількість віршів авторка присвятила змалюванню картин природи, окремим порам року. Даний розділ містить також поезії на морально-етичну тематику. В їх основі закладено основні принципи виховання підростаючого покоління. Є поодинокі вірші гумористичного та розважального характеру.

Третій розділ дослідження представляє аналіз прозової спадщини Олени Пчілки, зокрема середнього жанру – оповідання. Здійснено характеристику окремих персонажів, їх вчинків та розкрито їх позитивний чи, навпаки, негативний вплив на малолітнього читача. Висвітлено проблематику та тематику цілої низки оповідань для дітей, які мають різне смислове навантаження. Своїми оповіданнями Олена Пчілка дає малим дітям перші уроки любові, праці, відповідальності, честі та порядності.

Четвертий розділ роботи присвячений казкам, адже саме цей літературний жанр понад усе люблять діти, особливо дошкільнята та малолітні школярі. Олена Пчілка подає систему виховання дитини у сім'ї, вплив на неї різних суспільних факторів.

У п'ятому розділі запропоновані методичні рекомендації, щодо вивчення творів Олени Пчілки у школі. Багатогранна творчість письменниці змогла б зацікавити дітей всіх вікових категорій.

В цілому творча спадщина Олени Пчілки дуже різноманітна. Вона є тим цілющим джерелом, яке напоює дитину добром, любов'ю до світу та людей, пізнанням краси навколишньої природи. Це відіграє значну роль у становленні дитини як особистості та формуванні її свідомої громадянської позиції.

Розділ 1

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Твори дитячих письменників XIX – початку XX століття вишукані формою, багатогранні за змістом, різноманітні за тематикою. Як українські так і зарубіжні критики, літературознавці, майстри пера вдавалися до детального аналізу дитячої літератури саме даного періоду. Так, на думку багатьох вчених література для дітей складається з різножанрових творів. При цьому всякий художній твір, без сумніву, відповідає віковим особливостям дитини. А на думку Ю. Ступака, добре знаного в галузі літературознавства, саме дитяча література є “органічною частиною всієї художньої літератури і всіма своїми засобами здійснює спільну всій літературі мету – виховує молоде покоління” [1, с. 158].

Поринувши у світ художнього слова, малолітній читач отримує справжню насолоду від казок, оповідань, поезії. Прозові та поетичні жанри формують у підростаючого покоління особистісне сприйняття світу, позитивно впливають на розвиток якостей, формують ціннісні орієнтири. Художні твори привертають увагу дітей, формують у них власні вподобання та естетичні погляди.

У творах кожного з письменників присутній естетично-виховний вплив, на читача, а особливо на школяра. Опис пейзажів, характеристика тих чи інших персонажів, відтворення особливостей побуту не можуть не вплинути на психологію дитини. Після прочитанного оповідання чи казки, вона по-своєму починає оцінювати окремі життєві ситуації, з’являються орієнтири, які мають вплив на неї.

Кожен майстер слова, беручись за написання твору для дітей, перш за все намагається детально ознайомитися з особливістю їх різних

вікових категорій. Дітям дошкільного та молодшого віку дуже цікавими і корисними є казки. Вони допомагають дитині призвичаїтись до умов життя в оточуючому середовищі, розпізнавати добро і зло, вчитися на власних і чужих помилках. Саме казка розвиває мислення дитини, пробуджує уяву, викликає певні асоціації, формує особистісний підхід до явищ і речей. Безперечно казка є світом пізнання для дитини.

Особливо цікавими для дітей є казки та оповідання Івана Франка. Кожен твір письменника є тим загадковим ключиком, який ніби “розмикає” душу дитячу, вселяючи в неї кращі моральні цінності. Казка, як і байка та інші жанри, викликає в маленьких читачів цікавість. В алегоричних образах тварин, птахів, рослин діти вчаться впізнавати людей, аналізують їхні позитивні та негативні вчинки. Вищезгадані жанри допомагають малечі розуміти реалії людського життя, ставлення людини до природи, як основи всього живого. Саме повсякденні сільські будні з їх негараздами, злом та несправедливістю, через казкові сюжети, залишають помітний слід у дитячій уяві.

Втіленням зла, лицемірства, черствості, байдужості переважно у творах для дітей є звірі, лісові мешканці-хижаки. У дитини виникають негативні асоціації з цими персонажами. Згадати хоча б фарбованого Лиса із однойменної казки Івана Франка, який своїм егоїзмом, самовпевненістю викликає у читачів осуд і неприязнь. Із гордого, високомірного царя Остромисла, яким він сам себе величав, перетворився на огидну синю потвору, викликаючи цим у присутніх осуд і зневагу до себе. Окремі персонажі дитячих художніх жанрів розкривають перед дітьми картину людських взаємин, вчать як себе поводити в тій чи іншій ситуації.

Дитячі твори містять народну мораль, яка є повчальною для підростаючого покоління. Вухань із казки Франка “Заєць і Їжак” через зверхнє ставлення до Їжака зазнає покарання. Досить повчальною є

кінцівку даного твору: “Ніколи не підіймай на сміх доброго чоловіка, хоч би се був простий, звичайний Їжак” [26, с. 6].

Персонажі з негативними рисами характеру присутні майже в усіх казках Івана Франка. Через свою підступність та зухвалість їх настигають частіше невдачі та кара. Така доля спіткала і персонажів казки “Вовк, Лисиця і Осел”, які намагалися ошукати простодушного Осла, зло, яке заволоділо ним, і призвело їх до загибелі. Добродушному Ослу вдалось перемогти сильних ворогів. У казках Івана Франка і не тільки, досить часто добро перемагає зло, той, хто слабкий і немічний здобуває переваги над сильним і жорстоким нападником. Про це йдеться у казці “Кролик і Ведмідь”. Хижі і могутні представники лісового царства зазнають краху, а непримітні, здавалось би, безсилі істоти перемагають. Цього їм вдається досягнути завдяки мудрим, виваженим діям, поміркованим рішенням, підтримці один одного. Адже споконвіку відомо, що успіх полягає насамперед в силі та єдності.

Дітям необхідні художні тексти, що мають психологічне спрямування. Окрім казок І. Франка, глибоке психологічне навантаження мають і оповідання. У цьому жанрі письменник висуває досить вагомі педагогічні настанови, так як сам автор в душі був педагогом, наставником молодого покоління. Загальновідомими є його оповідання “Грицева шкільна наука”, “У кузні”, “Малий Мирон”. З допомогою різних художніх прийомів, засобів письменнику вдається передати найтонші пориви душі дитячої, її внутрішніх хвилювань. Твори Франка, зокрема казки та велика група оповідань, написані про дітей і для дітей. Вони допомагають дорослим здійснювати процес навчання та виховання дітей, формувати свідоме їх ставлення до подій навколишнього світу. У цих невеликих за обсягом творах вміщено все: ставлення до школи, поведінка дітей в колі сім’ї, друзів, поводження з тваринами, прагнення до змін та самовдосконалення.

Слід згадати і про творчий доробок дитячої письменниці Наталі Забіли. Казкове, фантастичне у її творах перегукується із реальним, тим, що дійсно мало місце в житті. Зупинитися хоча б на її казках, які так люблять діти: “Сестрички-полунички”, “Бджолина перемога”, “Хатинка на ялинці”. Ці та інші здавалось би фантастичні тексти вчать дітей жити і діяти за законами правди, совісті, сповідувати принципи моралі. Цьому вчить дітей і сама дійсність, породжена певними суспільними умовами життя, яку письменниця простими словами відтворює у казках та оповіданнях. В художньому тексті “Бджолина перемога” бажання працювати на колективізм допомагають бджолиній родині вижити, перемогти всі труднощі та негаразди. У всіх творах, як відомо, бджола є уособленням працелюбства, безкорисливості. Наталя Забіла, образом такої бджолиної сім’ї доводить, що маленька людина своєю завзятістю та наполегливістю творить суспільні блага, робить своє життя красивим і повноцінним.

Своїм твором “Сестрички-полунички” авторка акцентує увагу читача на виробленні таких якостей як взаємодопомога, дружелюбність та повага до ближнього. Саме ці риси втілені авторкою в образи двох сестричок-полуничок, які чарують всіх своєю вродою та щирістю.

Не менш цікавими є дитячі твори Емми Андрієвської, яка намагалася відтворити внутрішній світ дитини через призму фантастичного, надприродного. З надзвичайною цікавістю вивчають на уроках діти “Казку про Яян”, знайомляться із образом простого сільського хлопчика-пастушка, який має добру, щедрю душу, бо зростає поміж таких людей. Змалку його дорослі намагались переконувати в тому, що він повинен любити людей, з повагою ставитись до старших, не рости лінивим, черствим, байдужим до чужого горя. Хлопчик-пастушок і справді не лякався ніяких труднощів, мав гідну поведінку навіть у найтяжчі моменти життя. Яяни в уяві самої авторки – це фантастичні,

вигадані створіння, які дають кожній дитині розуміння справжньої суті існування в соціумі. Ввічливість, людяність, уважне ставлення до людей необхідно ставити вище особистого “Я”. Такі, як хлопчик-пастушок здатні на прояви справжнього благородства: у будь-який момент подадуть комусь руку допомоги, є співчутливими та милосердними. За його щире любляче серце хлопчик отримав мішок з самоцвітами. Це сердечне послання від немічного дідуся, якому хлопчина не замислюючись прийшов на допомогу. Внутрішній світ персонажа Емми Андрієвської передано через його світосприйняття.

Варто зосередити увагу на прозовій дитячій спадщині Марка Вовчка. Більшість оповідань зі збірки “Народні оповідання” призначені для дітей середнього шкільного віку. Досить повчальними є оповідання “Ведмідь” та казка “Дев’ять братів і десята сестриця Галя”. У них реалістично описано життя дітей простих селянських сімей. Вони зростають трудолюбивими, чесними, скромними, творцями добрих справ. Своїми оповіданнями авторка переконує читача: діти які виховуються у бідняцьких багатодітних сім’ях, легше переборюють труднощі, є витривалими і більш пристосованими до життя. Що не скажеш про дітей панівних верств населення.

У творах Степана Васильченка відображено панораму дитячих доль. Герої його оповідань повні любові до життя, енергійні, винахідливі та дотепні. Кожен з них по-своєму сприймає все, що відбувається навколо. Хоч і не раз розчаровуються, однак не втрачають віри у світлий завтрашній день. Сповнена світла і тепла душа дівчинки Устини з оповідання “Волошки”. З якою любов’ю вона збирає оті польові волошки, щоб принести їх в знак вдячності вчителю. Та груба нікчемна натура наставника призводить дівчину до розчарувань. Вона вирішує піти в найми, аби тільки не бачити цього вульгарного, нікчому-учителя. Цим оповіданням письменник наголошує, що на життєвій стежині

молодої людини не раз зустрічатимуться перешкоди, і треба бути сильною, аби гідно вистояти.

Перу Степана Васильченка належать і новели. Допитливий хлопчик з новели “Басурмен” живе в світі особистих фантазій, і світ йому уявляється незвичайним, народженим у його власних мріях. Будь-яка новела письменника своєю гостротою та стрімкістю сюжету, проникливістю в психологію персонажів має виховний вплив на дітей.

Вражає доля вихованців дитячого будинку із оповідання “Приблуда”. Нелегкі життєві обставини випали на долі цих дітей. Вони не знають материнської ласки, батьківського теплого слова, живуть у досить складних матеріальних умовах, через це швидше дорослішають. Життя залишило свій глибокий відбиток на психології цих персонажів. Однак такі життєві обставини не можуть понівечити їхнього таланту, потягу до прекрасного. Так, з увагою і любов'ю слухають діти “Моцарта” Мишка, хоч він, як і вони всі, сирота.

Звичайнісінькі персонажі дитячих оповідань Степана Васильченка прагнуть бачити світ кращим, радіти життю, іти вслід своїм мріям, досягати поставлених цілей. Заради досягання поставленої мети, персонажі з оповідання “Авіаційний гурток” не втрачають ентузіазму, не лякаються труднощів, у праці вбачають сенс свого існування. Письменник намагається довести, що тільки колективна творча праця веде суспільство і людей до нових змін. Стає зрозуміло, що митець добре розуміє той історичний період і життя людей в ньому. На його думку праця облагороджує підлітків, має на них позитивний вплив, породжує розуміння ними справжніх благ і моральних орієнтирів.

Наскрізною у дитячій літературі є тема добра і зла, цих двох протилежних категорій, які споконвіку породжують протиборство у внутрішньому естві людини, а особливо дитини. Переважно такі твори

носять побутовий або ж соціально-побутовий характер. У центрі їх подій є малолітній герой з своєю психологією та ставленням до світу і людей.

Період розвитку українського літературного процесу XIX початку XX століття глибоко аналізує Валентина Кизилова у своїх наукових дослідженнях. Вона стверджує, що дитина не завжди є позитивним персонажем у багатьох творців дитячих літературних шедеврів. Дитяча поведінка і рішення бувають не зовсім зрозумілими для дорослих, викликають у них осуд та гнів.

Часто беручись за аналіз окремого художнього зразка, Валентина Кизилова вдається до психологічної мотивації вчинків персонажа-дитини, намагаючись обґрунтувати їх. Окремі герої дитячих оповідань та новел деградують, впадають в депресію, втрачаючи при цьому моральні якості. Література радянського періоду акцентує увагу читача саме на вихованні маленьких дітей, зосереджуючи увагу на формуванні внутрішніх основ, що впливають на вироблення поведінки. Ціннісні духовні основи, закладені з народження, є підґрунтям дотримання дитиною важливих засад моралі та етики протягом усього життя.

Така дитина-персонаж відчуває потребу у духовному взаємозв'язку з світом дорослих, здатна до співпереживання, співчуття та милосердя. Одак у творах для дітей іноді зустрічаються літературні герої з понівеченим внутрішнім світом, їм будь-які духовні та моральні якості не притаманні.

У творі Володимира Винниченка “Федько-халамидник”, який вміщений у шкільну програму, закладені основні мірила лірики та моралі. Герої цього соціально-побутового оповідання прагнуть досягти справедливості. В образі Федька автор показує підлітка готового в будь-яку хвилину пожертвувати собою заради блага ближнього. Чого не скажеш про випеченого, ви леліяного батьками Толю.

Позитивно впливає на формування дитячої психології і оповідання Сперидона Черкасенка “Маленький горбань”. Тут загострена увага автора на таких позитивних чинниках як співчутливість, милосердя, добро, людяність, вміння співпереживати.

Павлусь, головний персонаж оповідання, викликає у читачів співчуття та душевний біль. Та автор наділяє свого персонажа внутрішнім багатством, яке переважає над його зовнішніми вадами. Такі особистості, як Павлусь, є творцями суспільних благ, носіями добро творчих ідеалів.

Подібними є головний персонаж повісті Григора Тютюнника “Климко”. Йому властиві почуття взаємодопомоги, піклування про ближнього, жертва в ім’я високої мети. У складний воєнний час Климко є уособленням високих моральних стереотипів людства.

На внутрішньому світі та психології своїх персонажів зосереджує увагу читача і Панас Мирний. Йдеться про оповідання “День на пастівнику”, “Товариші”, “Морозенко”.

Більшість творів дитячої літератури кінця XIX початку XX століття побудовано на фольклорній основі, мають місце і думки та ідеї прогресивних літературних діячів, таких як Борис Грінченко, Михайло Старицький, Олександр Кониський, Сидір Воробкевич, Олена Пчіка. Важливу роль відіграють і українські переклади дитячих прозових та віршованих текстів Марка Твена, Редьярда Кіплінга, Жуля Верна, Гарріет Бічер-Стоу та інших. Історичні та політичні події внесли значні зміни в літературу. У літературному процесі відбувається оновлення тем, ідей, спостерігається загострення конфліктних ситуацій, посилюється психологізм. До цього часу, як стверджував Іван Франко:

“Ніколи досі а ниві нашого слова не було такого оживлення, такої маси конфліктів суперечних течій, полеміки різноманітних думок і змагань, тихих, але глибоких переворотів”.

Дальшому прогресу літератури для дітей сприяли майже всі дитячі письменники. Вони здійснювали новітні психологічні підходи до розкриття тем, характеристики дійових персонажів. Яскравими зразками цього є оповідання Михайла Коцюбинського “Ялинка”, “Маленький грішник”, “Лілея”, “Харитя”. У цих творах змальовано картини гнітючих буднів селян, де страждають діти, щирі переживання маленьких героїв. Діти не раз зтикаються з поганим ставленням, знущанням, відчують безпорадність та приниження.

У новелах Василя Стефаника присутній глибокий трагізм. Злидні, голод, безвихідь ламають дитячі життя, перетворюють їхнє життя на існування. Драматичні картини із життя простих дітлахів можна спостерігати у творах “Катруся”, “Кленові листки”, “Новина”, “Виводили з села”.

Творчість Олександра Олеся пройнята чуттєвим ліризмом. Його невеличкі прозові замальовки “Бабусина пригода”, “Злидні” нагадують читачеві про важкі часи життя українського селянства за часів радянського тоталітарного режиму. Ліризм і вплив народної пісні прослідковується у віршах “Ялинка”, “Веснянка”.

Дитяча література на межі ХІХ століття формувалася на принципах демократизму, народності, людяності. Такі твори мають національну основу, відіграють значну роль у вихованні підростаючого покоління. Вони виконують пізнавальну функцію, вчать обирати принципи гуманізму та доброчесності.

Надзвичайно великий внесок у розвиток літератури для дітей даного періоду здійснила Ольга Косач-Драгоманова, що обрала собі псевдонім Олена Пчілка.

Як відомо, власних дітей письменниця виховувала в дусі патріотизму на високих гуманістичних ідеалах, вважаючи, що сімейне виховання, на відміну від шкільного, позитивно впливає на процес

становлення дитини як особистості. Важливим був інтерес та любов до рідної мови, саме це прививала Ольга Косач дітям змалечку.

Письменниця намагалась виховувати як в своїх, так і в “людських” дітях бажання вивчати солов’їну мову, адже мова то є основа становлення нації.

Виховні ідеали письменниці поширились між людьми. Вона радить виховувати дітей на вченні видатних українських педагогів, на творах Тараса Шевченка, Івана Франка та інших передових прогресивних майстрів слова. Високу оцінку творчості Ольги Косач-Драгоманової дано а педагогічному часописі “Світло”, зазначаючи, що все це писалось “тямущою, досвідченою рукою, ретельно просіяно й упорядковано людиною, що свідомо своєї праці і кохається в ній” [24, с.72]. Звідси й випливає, оспівування та звеличення письменницею материнської мови, рідного села, де минуло її дитинство, - є основою всієї творчої спадщини.

Ознайомлення з творчістю Олени Пчілки допомагає всім нам зрозуміти просту істину: саме просвітительсько-виховній діяльності письменниця віддавала більшу частину свого життя. Усю себе присвятила вона справі навчання і виховання себе. На її думку саме розвиток освіти та культури зможе по-новому перебудувати суспільство, внести позитивні зміни в процес державотворення.

На думку Ольги Косач дитина, приходячи в світ, мала б бачити в суспільстві справедливість. Та, на превеликий жаль, в тодішніх умовах несправедливість отруювала життя дітей, соціальна нерівність ділила їх на багатих і знедолених, і мало хто з дорослих зважав на заклики та ідейні переконання талановитої мисткині і знаного громадського діяча. Очевидно саме тому вона не зазнавала переслідувань в часи сталінських репресій, будучи вже людиною досить похилого віку. Її ім’я несправедливо представники владних структур намагалися викреслити з історії української радянської літератури. І лише в останні роки, коли

Україна здобула незалежність, ім'я Олени Пчілки по-новому зазоріль о шпальтах різних українських та світових видань, а її немеркнучі твори стали доступними читачам. Її громадську та творчу діяльність по праву можна назвати документом тодішньої епохи. Її твори і сьогодні мають високе пізнавальне та естетичне значення, є значним набутком всієї української літератури. Маючи надто велику терпимість, розуміння назрілих суспільних обставин, письменниця аж ніяк не втрачала віри в покращення і розвиток подальшого літературного процесу, а це через палку любов до рідного слова. Зрозуміло, що на формування світоглядних позицій Олени Пчілки значний вплив мали як родинне оточення, так і прогресивні літературні та культурні діячі, з якими вона повсякчас підтримувала тісні дружні стосунки, хоча в тодішньому міщансько-дворянському середовищі робити це було вкрай складно. Чималий позитивний вплив на формування літературно-мистецьких поглядів письменниці мав її брат Михайло Драгоманов, який і знайомив її з справжніми майстрами пера і слова.

Рідна земля, Україна з її трагізмом та нелегким людським існуванням постає у поезії та прозі Олени Пчілки, а також в її майстерних драматичних жанрах, публіцистиці. Попри насичену громадську діяльність Олена Пчілка, як стверджують джерела, залишається, перш за все, митцем, майстром повчального слова для дітей, на пережите і побачине нею відгукується своїми доступними і зрозумілими недорослим школярам та підліткам творами: віршами, оповіданнями, казками, байками та дитячими жартами-небелицями. У художніх образах письменниці вдалось створити низку розповідей про дітей, яких гнобила тодішня радянська комуністична система, тому й переймалася так вона їх долями. Вона й адресує свої твори дітям від щирого серця. Незважаючи на утиски, знуцання й приниження, Олена Пчілка залишилась назавжди знаменитою особистістю, а її негаснуча

творча спадщина все ж таки заслужила на визнання і високу оцінку від читача.

Висновки до розділу 1

У першому розділі роботи зроблено ґрунтовний аналіз літературного процесу для дітей, кінця ХІХ початку ХХ століття, а також проілюстровано новизну творчих пошуків дитячої письменниці, матері Лесі Українки,- Олени Пчілки.

Доцільно зазначити, що дитяча література вказаного періоду ґрунтується на селянській тематиці та народній творчості. Розвиваються в основному малі та середні віршові та прозові жанри, які є більш близькими дітям. Найбільшу зацікавленість викликають у дітей твори Мака Вовчка, Наталі Забіли, Івана Франка, Лесі Українки, Степана Васильченка, Михайла Коцюбинського, і звичайно ж,Олени Пчілки. Із ліричних віршованих жанрів на особливу увагу заслуговують пейзажні замальовки, жартівливі віршики-веселинки та байки. Досить цікавою дітям є збірка “Годі, діточки, вам спать!”.

Улюбленим жанром кожної дитини звичайно ж була казка. Казки для дітей кінця ХІХ початку ХХ століття охоплюють злободенні теми тогочасного суспільного буття. Це перемога добра над злом, нерівність у суспільстві,стосунки між членами однієї родини, дружба, прагнення до знань. Наприклад, казочки Ольги Косач своїм змістом та структурними особливостями близькі до усіх відомих народних.

З-посеред прозових жанрів представників дитячої літератури обраного періоду найбільший виховний потенція мають оповідання про життя сільських дітей, їх труднощі, проблеми, нелегкі будні, пошуки і витівки.

Кого залишить байдужим оповідання Михайла Коцюбинського “Ялинка”, Івана Франка “Грицева шкільна наука”, або ж новела Василя

Стефаніка “Новина”. У цих мистецьких перлинах доля дитини, все її життя, її духовний внутрішній світ, радощі й болі, віра і розчарування.

Новизна творчості Ольги Косач, насамперед полягає у створенні нових, коротких за обсягом, але цікавих змістом текстів, зокрема полтавських швидкомовок, сміховинок, спотиканок...

В цілому дитячі твори кінця XIX початку XX століття – це енциклопедія життя дітей в період радянської доби.

Розділ 2

ПОЕЗІЯ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Написанню поезії Олена Пчілка присвятила тривалий період свого життя. Її напрочуд світла, сповнена енергії і віри дитяча поетична спадщина заслуговує на визнання не лише в Україні, а й далеко за її межами. Відомі збірки віршів “Думки-мережанки”, “Годі, діточки, вам спать!” є свідченням того, що у цієї геніальної особистості глибоко в душі горить вічний вогник любові до рідної землі, людей, які її оточують, до мови, а найбільше, без сумніву, до дітей. Саме для них, майбутньої юної зміни, письменниця творила мистецькі шедеври, ніжними ліричними словами лікуючи зболілі дитячі серця.

Поява збірки віршів “Думки-мережанки” засвідчила справжню майстерність і високе творче обдарування мисткині. Поетеса, працюючи над різноманітними ліричними жанрами, вишукує багатогранні підходи, неординарні форми і методи. Вона торкнулася найбільш актуальних для тієї історичної доби тем, намагаючись цим продемонструвати, як суспільні обставини впливають на формування психологічної аури дитини. Про свою збірку Олена Пчілка відгукується так: “Так як “Думки-мережанки” писані в різні часи, під різними настроями душі, то зміст цієї книжки вийшов дуже перістий: і тенденційні вірші і біблейські теми (також взяті задля тенденції), і байки, і жарти, і чиста лірика – все вкупі” [17, с.56].

Твори цієї збірки прививають дітям любов та ціннісне ставлення до природи, у них простежується ціла низка спогадів авторки про своє дитинство, береги улюбленої річки, рідне село. Вірші письменниці про неповторну природу її милої серцю Волині, ліричні рядки про мальовничі краєвиди річки Случ вчать і сьогодні дітей відчувати і

розуміти красу і велич славнозвісної української природи. У поезії “Волинські спогади” з глибин душі поетеси зринають рядки:

Волинь незабутня, країно славутня!
У пишній красі ти красуєш!
Здавен твою бачу українську вдачу,
Здавен мою душу чаруєш! [18,с.52-53].

Щоб навчити дітей любити край свого дитинства, Олена Пчілка згадує рідний Звягель і “Луцьк стародавній!” [18, с.53].

Майже кожен вірш збірки є маніфестом звеличення матінки-природи. Найдорожчий куточок, де матінка дала життя, залишився у думках і спогадах поетеси назавжди: “...волинський куточку, де мов в сповиточку години ті сплять незабутні!” [18, с.53].

Картини, дорогої серцю, української природи наявні у цілій низці віршів поетеси. Привертає увагу дітей та підлітків поема “Козачка Олена”, у якій майстерно виведено картини весняної благодаті Молода ненька Весна “ Із-за моря, з ластівками, прилинула ясна!” [22,с.39]. Весна принесла з собою людям, а особливо дітям, радість, бажання творити і жити, а тому природа цієї пори торжествує:

Забриніли стави, ріки
В берегах зелених,
Залунали всі улоньки
Од співів веселих [22, с.54].

У поемі “Козачка Олена” показано зміну пір року. Осінні пейзажі навіюють і дітям, і дорослим сумм, відчай. Саме цю пору року діти впізнають в образах живих дивовижних істот. Цього авторка досягає завдяки персоніфікації.

Для дітей, особливо дошкільнят та школярів молодшого віку, найбільш цікавою і колоритною є збірка “Годі, діточки, вам спать!”. Красу різних пір року, мальовничі сільські пейзажі авторка змальовує з

допомогою різних художніх засобів та прийомів. Так, наприклад, у вірші “Новина” з допомогою порівнянь “ліс поважний, мов дідусь старий та сивий”, “зимове царство”, “матусі любій-милій” мала дитина уявляє дорослих їй людей, які вчать її берегти і любити все, що є навколо. По-особливому діти беруться за читання поезії “Діточкам”. Їм так і хочеться побігти у садок, який так барвисто описує Олена Пчілка. Формою звертання до малечі поетеса ніби сама манить їх у те садове царство:

Гайда, дітки у садок!
Любо там та мило!
Скільки всяких там квіток
Сей рік уродило!
Повна рожа, мак чубатий,
Між кущами м’ята
І барвіночок хрещатий
Стелиться до хати [18, с.32].

Змалку своїм дітям, а також всім українським школярам Олена Пчілка намагалась привити материнську любов і бережливе ставлення до рідної мови. Оспівування та прославлення поетесою української мови – це провідна ідея її лірики. Варто уявно знову ж таки повернутися до уже згаданої вище поезії “Волинські спогади”, то стає зрозуміло, що тут образ рідного слова невіддільний від образу дорогої землі. Таке ритмізоване співставлення викликає в дітей бажання поринути у світ лірики Ольги Косач. Без сумніву, своїм твором, поетесі вдається торкнутися глибинні струни душі українських читачів. Рядки про мову хочеться цитувати, вони назавжди закарбовані в серці:

Я рідну мову, ту любу розмову
В краях твоїх всюди вчуваю,
Те слово живе - віки невмируще -
Я скрізь в тобі серцем вітаю.

Із словом жаданим та з людом коханим

Єднаєш ти в серці моєму [18, с.52].

Олена Пчілка постійно наголошує про необхідність духовного розвитку підростаючого покоління. Ще у ранніх своїх поетичних творах вона заявляє, що важливу роль у вихованні дітей, формуванні в них ціннісних орієнтирів відіграє мовно-національне питання.

Великої значимості надає письменниця і питанню освіти дітей. Доцільно зосередити увагу на поезії “Вертаються школярики”. Рядками цього ліричного твору авторка нагадує всім, що у її суспільстві сім’я і школа були єдиними у спрямуванні дитини до здобуття знань:

Зустрічають, оглядають:

“Чи великий виріс, чи не схуд?

А що з науки

Наш хлопчик виніс?”

Може, став і гордувати,

Що занадто “вчений”? [18,с.20]

Після довгих канікул дітям знов доводиться братися за навчання, книгу. Часто вони з сумом згадують безтурботні дні відпочинку. Про це йдеться у вірші “Школярник на виїзді”:

Як ухопим гринджолята,

Як покотимо з гори!

Ох, коли б хутчій діждати

До коханої пори! [18, с.21]

Змалку дітей слід привчати любити тваринний та рослинний світ, навчитися приручати “братів своїх менших”. Саме таке виховне спрямування має вірш “Зайчатко й хлоп’ятко”. Авторка повчає діток, щоб ні в якому разі не бути схожим на невеличкого хлопчика-пастушка, який жорстоко повівся з малим зайченям. Та в кінці кінців дитина

опам'яталася, зрозуміла свою помилку, навіть сама змогла поставити себе на місце нещасного звірятка: “що, як був би я-зайчатко?” запитує у себе хлопчик. Цим віршем поетеса вчить і діток і дорослих бути милосердними як до тварин, рослин, так і до людей.

Родинному вихованню Олена Пчілка присвятила немало віршових та прозових зразків, адже, на її думку, саме сім'я формує майбутнього громадянина, виробляє в дитині кращі людські цінності, життєві орієнтири.

Наприклад у віршику “Вишеньки-сережки” Ольга Косач переконує, що дитину батьки мають виховувати тільки в любові. Як уже зазначалось вище, письменниця не визнавала фізичних покарань чи словесної лайки для дітей, своїх же виховувала тільки в теплій, щирій атмосфері. Вірш “Вишеньки-сережки” можна вважати автобіографічним, адже в образі матері, яка понад усе любить свою Галюню, читач легко впізнає саму авторку. Аналогічною за тематичним спрямуванням є поезія “Пісенька”. Як квіточку пестить ненька єдину донечку:

Мене ненечка пестує
Та смачненьким все годує;
Я ж матусю поважаю
І слухняна виростаю [18, с.35].

Добрим словом, людяним ставленням мати виховує у дитини позитивні риси характеру, слухняність, чемність, уважне ставлення до батьків та ближніх.

А от у вірші “Зайчик-джигунчик” ми впізнаємо тих дітей, котрі відчувають смак життя, прагнуть до всього вишуканого, привабливого, нового. Використовуючи в тексті даного дитячого вірша риторичні засоби, авторка підсилює намагання дитини рости охайною, уміти чепуритися, гарно одягатися.

Цілий цикл віршів Олени Пчілки стосується теми дружби та щирих взаємовідносин між дітьми. Ліричним героєм поезії “Котик-мурчик” є дошкільнятко, яке понад усе любить свого вірного друга – домашнього мешканця котика. Вони все виконують разом, ніколи не розлучаються, спільно сідають за стіл, розважаються поринають у світ цікавих нових знань.

У вірші “Мудра кицька” улюблениця дівчорі постає винахідливою та кмітливою. Дитині, яка в процесі життя, володітиме цими якостями, набагато легше долатиме труднощі, переборювати невдачі. Образ кота, як вірного супутника малих дітей, присутній у ряді віршованих надбань Олени Пчілки. Цікавим та повчальним за змістом є твір “Співаки”. Поетеса наголошує на творчих обдаруваннях дітей. Кожна дитина має проявляти таланти, здібності, які має від природи. У вірші учитель навчає котенят майстерності співу. Розвивати творчі можливості, приховані таланти у дітей дорослі мають починати з раннього віку. А протягом усього життя треба підтримувати задатки дитини, не давати їм згаснути. Найкраще це демонструвати на власному прикладі. Про такий спосіб розвитку дитячих здібностей мовиться в поезії “Хатні музики й слухачі”:

Майстер грає, виграває,
Вірний цуцик вислухає!
Вміє котик наш співати,
Вміє казочку казати.
Та тепер наставив уха,
Дудочку пильненько слуха.
Добре хлопчик виграває,
Котик казку забуває [18, с.40-41].

Влучні метафори, вдало відтворені ритмо-мелодійні засоби, художні барви поетичної лексики надають дитячій поезії Олени Пчілки

самобутності, колориту та насиченості. Вона має яскраве ідейно-тематичне навантаження, цілісну структурну завершеність. Цим авторка прагне закарбувати в пам'яті малих громадян найцінніші миті дитинства, стримати швидкоплинний лет буднів, не втратити найвиразніші епізоди життя.

Саме вірші, у розумінні письменниці, допомагають дитині переживати миттєвості навколишнього світу, реагувати по-своєму на радощі і тривоги, відчувати розмаїття природи. Усього цього Олена Пчілка досягає завдяки персоніфікованим символам, традиційним епітетам, художнім метафорам. Вона відтворює улюблені дитячі теми через призму пережитого, переболеного, маючи вже за плечима чималий досвід життя.

Через спектр художнього поетичного слова дитина пізнає і відчуває красу навколишньої дійсності.

Читаючи вірш “Метелик” вона змальовує цю тваринку кольоровою, у яскравих барвах, таким чином привертає увагу читача на красу і досконалість:

- Ах, метелик! подивіться!

Ось він, ось він метушиться!

Та який же гарний, гожий!

Наче квітка, прехороший! [18, с.42]

Через відчуття і розуміння зовнішньої краси народжується краса внутрішня, теплота щирих внутрішніх проявів у ставленні до ближнього, члена родини. Підтвердженням цьому є поезія “Сестричка і братик”. Сестричка подає допомогу братику, розважає його, доглядає за ним. За це дівчинка одержить словесну винагороду та вдячність від матері.

У творчому арсеналі Олени Пчілки є поезії, що демонструють негативне ставлення читача до окремих порочних явищ суспільного буття. У вірші “Покута”, який адресований дошкільнятам та школярам-

початківцям, засуджується користолюбство та нажива на чужій праці. Той, хто звикає змалку жити за рахунок іншого, рано чи пізно залишається без будь-яких засобів для існування. З їдким сарказмом Олена Пчілка докоряє таким:

Ну, тепер лежи, небоже

Одпокутуй трішки [18, с.44].

Дітей які вдаються до ганебних вчинків, письменниця радить виховувати не кулаком, лайкою чи фізичним покаранням, а лагідним, добрим словом, корисною порадою. Авторка переконана:

Треба так робить,

Щоб без сварки любо тихо

Діткам в світі жить!

Саме так любо та тихо наставляв на істинний путь своїх онуків і старенький дідусь пасічник Микита із більшого за обсягом віршового тексту “Івасик” що нагадує швидше баладу. Поезія має підзаголовок “Дідове оповідання”. Щирим, люблячим словом старенький дідусь прививає дітям інтерес до історичного минулого України, розповідає їм про старовину. Заворожено слухали діти розповіді діда Микити про Івася, сина старого рибалки. Так як текст побудований у формі балади, то має традиційну трагічну основу. Пливучи на човні з сім’єю рибалка й не чекав нещастя, яке раптово підкралося і забрало життя його та дружини. Сирота Івасик змушений був зростати в приймах. На подібних творах діти вчаться цінувати найдорожче – життя, дорожити кожною прожитою хвилиною.

Найвищою метою творчої праці поетеси є прагнення виховати підростаюче покоління в дусі служіння людям. У багатьох віршованих невеличких замальовках Олена Пчілка вдається до роздумів, викликаних тогочасною дійсністю.

Іноді письменниця виводить у віршах традиційні українські образи, які споконвіку є втіленням кращих моральних стереотипів людства.

У поезії Олени Пчілки широко використовуються постійні епітети, порівняння. Ці художні засоби увиразнюють ставлення читачів до зображуваних подій. Для зосередження уваги дитини на конкретному явищі, авторка використовує повтори, тобто тавтологію.

Окремі дитячі віршовані тексти письменниці мають казкову канву, що позитивно впливає на розвиток уяви дітей. Через використання казкових сюжетів авторка майстерно показує назрівання конфліктів між дійовими особами твору та тими соціальними обставинами, в яких вони опинилися.

У ті далекі часи радянської системи дітей змалку змушували тяжко фізично працювати, особливо тих, котрі зростали в звичайних селянських родинах. Поезії Олени Пчілки передають почуття й думки дітей, виснажених непосильною працею. Часто паненята розманіжені, випещені зі зневагою ставляться до таких дітей.

Надзвичайно важливу роль у віршах поетеси відіграють і зменшено-пестливі слова. Це допомагає ще сильніше проїнятися зображуваною картиною, відчуті біль і настрої персонажів.

Без будь-якого сумніву, поетична спадщина Олени Пчілки належить до неперевершеного та надзвичайно вишуканого художнього слова. Такі поезії хочеться дітям заучувати і декламувати на пам'ять. У них виявлені характерні особливості таланту Олени Пчілки, її вміння майстерно передати всі емоції та почуття.

Сердечність та щирість Олени Пчілки до дітей породила у неї бажання взятися за написання текстів колисанок для дошкільнят та молодших школярів. Привертає увагу читача колискова пісня “Люлі, люлі..” На жанр твору натякає сама назва тексту, адже слово “люлі” вживають в процесі заколисування немовляти. Пишучи колискові пісні

мисткиня бере за основу народну творчість. У її текстах-колисанках є риторичні фігури, зокрема риторичні звертання та запитання, що надає твору більшого смислового та емоційного навантаження. Окрім риторичних фігур, увиразнюють звучання поетичних рядків і тропи. У колисковій “Люлі, люлі” найбільше художніх поетичних означень, тобто епітетів: ясна зоренько, ласка пильная, чула, прихильная щастя блискучеє, горе пекучеє. [22,с.32]. Не менша кількість тут і метафоричних виразів: серцем пильнувать, світлом сіятиме серце, радість журбою пов’є [22, с.32]. Умісними є і порівняння. Авторка порівнює своє любе маля із своєю доленькою, ясною зоренькою, квіткою похильною. Використання тут слів із зменшено-пестливими суфіксами робить звучання поетичних строф більш м’яким і мелодійним.

Мати понад усе мріє, щоб дитя було щасливим:

Хай обмина тебе лихо і горенько [22, с.32].

Чи не кожна поезія Олени Пчілки містить позитивну енергетику, відкидає і заперечує суспільні перешкоди, які заважають дітям рости і розвиватися не лише фізично, а й духовно. На думку письменниці саме недоліки освіти, брак знань, недовиховання у сім’яхне давали в ті радянські часи дитині змогти стати в передових лавах молоді.

По праву можна, сааме Ольгу Косач-Драгоманову вважати невтомним сячем всього доброго і світлого, що могло б очищати дитячі душі від тьми і зла. Її поетичні грона є значними і великими для нинішнього і нового покоління українців. Вони, зрозуміла річ, відкривають дитині неосяжний світ людських переживань, почуттів.

У справді довершених ліричних творах Олени Пчілки вирує живодайній струмінь любові до людини, природи і світу. Письменниця не шукала визнання, почесей, вона жила і творила для людей і держави, і в цьому її безсмертність.

Висновки до розділу 2

Другий розділ наукової роботи присвячений поезії Олени Пчілки, яка увійшла до збірок “Думки-мережанки”, “Годі, діточки, вам спать!”. Низка поетичних текстів надруковано в різних періодичних виданнях, зокрема в журналі “Молода Україна”, а також у Львівському дитячому щотижневику “Дзвінок”.

Поезія Олени Пчілки торкається безліч важливих дитячих тем: любов до рідної землі, спогади дитинства, ставлення дітей до природи, щира дружба, стосунки в колі сім’ї, праця як основа життя, інтерес до книги, знань...

Цілу низку ліричних віршів написано, про рідну серцю письменниці Волинь, де пройшло її дитинство. Це вірші “Волинські спогади”, “Весна-красна”. У декількох поезіях пейзажної лірики показано зміну пір року, красу неповторної української природи. Велика кількість дитячих віршиків мають невеликий обсяг, доступний сюжет та жартівливий характер. Їх дійовими персонажами є тварини, домашні улюбленці, птахи, які символізують дітей, їх вчинки, поведінку, риси характеру.

Дитяча поезія Олени Пчілки пройнята глибоким ліризмом, легка для сприйняття читачем, має глибокий пізнавально-виховний вплив на підростаюче покоління.

Розділ 3

ОПОВІДАННЯ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

У творчому доробку Олени Пчілки важливе місце займає проза, а особливо оповідання. Переважно в основу цього жанру письменниця вклала якусь почути чи побачену подію, а персонажів брала з добре знайомого їй дрібно маєткового українського панства, або ж із простих селян.

Здебільшого події відбувалися на добре знайомих та рідних авторці Волині, Полтавщині або ж у Києві. Новизна її прози полягала у піднятті у ній теми української інтелігенції. Іван Франко реагував на це так:

„Ви перші і досі одинокі виводите в українській мові правдиву живу конверзацію освічених людей. Досі ми її ніде не бачили: ні у Нечуя, ні у Мирного, ні у Кониського. Всі вони дуже гарно вміють підхопити розмову селянську, але розмови освіченого товариства - годі... Ви перші, як кажу, поки що одні тільки можете нам дати широкий роман на тлі соціально-політичних змагань і борб тої зароджуючоїся української інтелігенції, котрої такі живі зразки видно і в “Світлі”, і в “Чаді” ”

Глибоке за змістом оповідання “Чад” розповідає історію закоханості панича Андрія Покорського і служниці Лукії. Юнак осипає дівчину компліментами та запрошує на побачення:

- Слухай, Лукієчко!.. Приходь на свята в наш двір... Наші будуть на іменинах у Хведоровичів, а я останусь дома... Буду тебе ждати... Посидиш пів години, - я тільки надивлюся на тебе на дозвіллі, без перешкоди, - і вернешся хутенько додому. [22, с.107]

Дівчина, хоч і соромилась, та через симпатію згодилася на це запрошення, та Андрій не дотримав обіцянки. На наступний день він уже вподобав панночку Лену:

“Яка у неї гарна фігурка, - міркував він.- Навіть у хутрі і то зграбненька!..” [22, с.112].

Пішовши все ж таки на празник в клуб, він втішався такими думками:

“Вона ж могла знати від панночки. Що все перемінилось! До того ж, коли б вона приходила, то побачила ж, що я не одчиняю, - значить мене нема.” [22, с.120].

Та сподівання юнака були марними, Лукія чекала його і вже закоченіла від холоду.

За такою історією закоханості та легковажності Олена Пчілка приховала більш глобальнішу проблему - липового народолобства. Паничі, лише на словах, переймаються національними справами, це для них більше схоже на забавку. Можна прослідкувати це у таких рядках з твору:

- Що ж! – мовляла панна Ніна. - “Народництво так народництво”! Га? Як ви думаєте?
- Що ж!.. Се можна. Дуже навіть легко зробити! – згодилась панна Лена. – От, - вдалась вона до дітей, покличте Хведоських дітей, Лукашевих!..
- Пю за єднання різних станів, - виголосив лікар, здіймаючи повницю вишнівки. [22, с.104].

В оповідання “Товаришки” авторка виводить образ двох подруг – Люби Клиновської і Раїси Брагової, які їдуть з провінційного містечка на Полтавщині за кордон здобувати освіту медиків. Там вони опиняються в середовищі студентів-земляків, які в далекому Цюриху живуть життям свого краю, навіть за навчання не забувають щоденних насущних проблем.

Раїса відверто заявляє про свою зневагу до простих людей, вважає їх інтелектуально неповноцінними. У суперечці з студентами дівчина

викладає принципи своєї ідеології. По закінченню навчання вона одружується і залишається за кордоном.

Інший шлях обирає Люба Калиновська. Після університету вона повертається в Україну, до глухого села, де самовіддано й безкорисливо служить людям.

Олена Пчілка у своїй прозі неодноразово звертається до теми нужденної долі дітей з бідняцьких сімей.

Так, в оповіданні “Збентежена вечеря” , побудованому на принципі антитеези, сільський хлопчина Омелько на Святвечір за традицією несе хрещеним батькові та матері вечерю. Письменниця зуміла знайти в оповіданні несповівано свіжий, підказаний дійсністю сюжет, що й зуміло забезпечити успіх твору.

В одному кошику хлопчик несе горнятко з кутею і узваром для поміщиці, яка на догоду народололюбній моді подержала до хреста бідняцьку дитину, - і для хрещеного батька – бунтівника-селянина, який з ласки дорогих гостей вельможної пані зустрічає Різдво в “холодній”.

У панському будинку малого Омелька чекають глузування челяді та насмішкуваті розпитування й подяки пані, а в “холодній” – щире слово привіту і розваги. По дорозі додому хлопчик вирішив подивитися чи вже з’їли пані принесену ним вечерю. Через яскраво освітлене вікно, він побачив панів, які реготали над його кутею, і з усієї сили, пошпурив у шибку подарований хрещеною п’ятак. “ Подлі вони, лихі, - думало хлоп’я,- осміяли, назнущалися! Регочуться! А чого? Ми зних не регочемось...я їх ще битиму як виросту” [22, с.345]

Через образ хлопчика Омелька передано щедрість душі українського селянина-бідняка. А отхрещена матір хлопчика, панянка, та все її оточення викликали огиду, бо знехтували добротою і щирістю дитини.

Проаналізувавши прозу Олени Пчілки можна зробити висновок, що більшість творів цього жанру привертають увагу читача до вчинків, дій та моральних якостей персонажів. Показовим у цьому аспекті є оповідання “Найгірші вороги”, що увійшло до збірки “Сосонка”. Сюжет його авторка запозичує із народного життя, твір має підзаголовок (Народна приповідь) [18, с.106].

Людській жорстокості немає ні кінця, ні меж – така основна ідея даного оповідання. Продовження порушеної теми є оповідання “Сосонка” із однойменної збірки. Бідолашна Сосонка і не здогадувалася, яка біда чекала на неї. Виручила Сорока, попередивши мале деревце про небезпеку.

В образі Сосонки читач впізнає неповнолітню дівчинку, яка весь час живе в небезпеці та страху. Авторка наділяє її милосердям та умінням виручити ближнього з біди. Такою ж в даному оповіданні постає і Сорока, що є небайдужою до чужого лиха. А от Сосонка рятує малого хлопчика Івася від погибелі, вказавши дорогу в скрутний час. Малий хлопець зрозумівши свою помилку, від щрого серця просить вибачення у деревця:

- Спасибі тобі, сосонко! – каже Івась, - адже якби не ти, то я був би замерз!

- А бач, - каже сосонка, - а ти казав, щоб мене на дрова порубали! А от якраз я тобі в пригоді стала! [18, с.92]

Той, хто тримає злобу на ближнього зневажає його і виявляє ворожнечу до нього, аж ніяк не здатний творити благородні справи. Ідентичний посил мве оповідання “Мишача рада”.

Вже багато років миші не мали спокою через запеклого ворога – kota, бо той у будь-яку хвилину міг заподіяти їм зло, навіть смерть. В образі мишей впізнаємо малих дітей, котрі не раз незаслужено терплять наругу дорослих. В цьому оповіданні через безвихідь миші змушені були

зкликати свою раду і винести хоч і жорстокий, та все ж остаточний вирок – отруїти kota!

Сюжет оповідання наштовхує мислячого читача на думку: одна справа порада, а зовсім інша – дія.

Прозові твори Олени Пчілки, без сумніву, становлять значну частину її художнього доробку, однак найчастіше вона звертається саме до жанру оповідання, навіть двох своїх повістей “Світло добра і любові”, “Товаришки” вона визначила жанр як оповідання.

Типу художнього мислення письменниці більше відповідають малі літературні форми з локальними сюжетами, чіткою композицією, значними можливостями для реалізації внутрішнього бачення світу. Для художньої структури оповідань письменниці характерна суб’єктивна розповідь від третьої особи з авторськими коментарями, оцінками, ретроспективні відступи в описі передісторії життя головних персонажів. Важливу виражальну роль відіграють діалоги, дискусії, в яких виявляється світогляд персонажів.

Письменниця приділяє увагу психологічній мотивації вчинків – через відтворення роздумів персонажа, охоче вдається до внутрішнього монологу.

Оповідання Олени Пчілки сконцентровані на світоглядно-етичних питаннях:

- Добро і зло
- Милосердя
- Цінність людського життя (“Соловйовий спів”, “Забавний вечір”, “Рятуйте!”)
- Проблемах стосунків у сім’ї (“Пігмаліон”, “Маскарад” , “Біла кицька”...)
- Проблеми школи і освіти (“Півтора оселедця”, “Золота писанка”)
- Інтелігенції та народу (“Чад”, “За правдою”)

Цим творам притаманне побутово-ситуативне розкриття типових суспільних явищ. Переважає суб'єктивований тип розповіді від третьої особи, насичений авторськими оцінками та коментарями. Часто використовується і прийом звертання до читача.

Зрозуміло, що оповідання Олени Пчілки тяжіють до нарисового типу з розлогим описом подій. У творах занадто уповільнений розвиток сюжету, спостерігається переобтяженість другорядними подіями.

А от у новелістичних оповіданнях по-новому осмислено архаїчну форму оповіді від першої особи. Помітною є поглиблена психологічність. У цих творах зображення подій опосередковане суб'єктивно-емоційним сприйняттям, майстерністю психологічних деталей.

Слід зосередити увагу й на тому, що Олена Пчілка цікавилася шкільною наукою дітей, на сторінках оповідань із захопленням розповідала, про справжніх народних учителів, які, не шкодували ні часу, ні навіть власного здоров'я, несли світло освіти в народні маси. Ці особистості імпонували письменниці, відповідали її ідеалу народного педагога.

Вона завжди стояла на просвітительських позиціях і всіляко пропагувала свої ідеї, які формувалися ще під впливом Івана Франка, брата Михайла Драгоманова, які були твердо переконані, що через просвітництво народ можна підняти до рівня світової культури.

Так в оповіданні “Півтора оселедця” виведено правдиві типи сільських учителів – Олександри Андріївни, або пані Олександри, яка була завідуючою в школі, і Андрія Семеновича Лозоватого.

Письменниця детально оповідає про школу, що і як вивчають діти в ній. Найперше місце в шкільній програмі відводиться закону

Божому, бо як каже отець Миколай, “се бо єсть основа всьому” [22, с.373]

Діти вивчають граматику, математику, географію та інші навчальні дисципліни. На уроках у вчительки Олександри Андріївни панує творчий, відсутнє начотництво: “Переказує пані Олександра та перепитує в хлопців, щоб уміли толково розповідати, неначебто своїми словами, прочитане в книжці. Хлопці поводяться вільно, видно, не звикли боятись учительки, навіть у питання вдаються, коли над чим спиняються” [22, с.367].

У творі виразно відчутна творча манера письменниці, особливо раннього періоду, неквапливо вести розповідь, детально змальовувати портрети своїх героїв. Письменниця зневажливо оціню інспекторів, що вважають себе найкращими знавцями шкільної справи.

Звертання в оповідання “Півтора оселедця” до дітей білоголовий, бистроокий свідчить про його настроєність до простого люду. Він вбачає у кмітливих сільських дітях лише розбійників. “Хіба такий зухвалець буде розуміти громадянські обов’язки!!... Він не має ніякого розуміння своїх обов’язків, і йому одна дорога - піти з бомбою!” – патетично виголошує інспектор-нікчема [22, с.375].

Перевірка такими, як він, школи виявила всю заскорузлість і схоластичність поглядів начальства на шкільну практику. Виявилось, що шкільне мислення учнів – це “вільнодумство”, а вчителька, яка вчить дітей творчо засвоювати будь-яку інформацію, підриває “найпершу основу, доброго належного виховання”, нищить “молодідуші, веде їх до загибелі” [22, с.375].

Слід відзначити також, що вперше в українській літературі Олена Пчілка вивела образ “нових жінок”, зобразила життя української студентської молоді за кордоном, прагнення підростаючого покоління до знань. На новизну теми оповідання вказував й, Іван Франко.

Добре знаючи життя й умови праці сільських учителів, Олена Пчілка в оповіданнях “Півтора оселедця” та “Золота писанка” змальовує тяжкий шлях здобуття знань дітьми простих бідаків. Вона вважає, що ці твори досконало відтворюють життя учителів у Галицькому повіті.

З неприхованою іронією письменниця говорить про примітивні навчальні програми, схоластичні методи навчання. Дітям забивають голови біблійними легендами, далекими від життя арифметичними задачами; водночас діти не розуміють багатьох слів російської мови, якою проводиться навчання.

Реалістично зображено злиденний побут сільських учителів у оповіданні “Золота писанка”. Героїня оповідання, панна Маруся, ледве дісталася глухого степового села. Лагідна і тиха, вона змушена терпіти зверхнє поведження сільського панства – писаря, попа, землеміра. Сам “храм науки” – класне приміщення:

“Там було ніби вільготно і якось глухо. Вікна виходили на північ і давали скупе холоднее світло. Стіни були немов сіруваті, а лавки, густо збиті докупи, здавалися особливо обшмуляними та непоказними. По стінах висіли барвисті малюнки з святого письма, але вони чомусь не скрашали тієї тьмяної хати, а маячили різними плямами на стіні... Хотілось одчинити вікна і впустити туди більше повітря і світла” [22,с.234].

Марусю вражають темнота селян, дикі заборони,але вона бачить воночась прагнення дітей і дорослих до знань.

Оповідання Олени Пчілки з учительського життя за реалізмом зображення подій та ідейним змістом перегукуються з творами Степана Васильченка.

Про здобуття молоддю освіти, знань йдеться й в оповіданні “Товаришки”, яке Ольга Косач написала для жіночого альманаху

“Перший вінок”. Молодь жадібно накидається на свіжий журнал із росії, в якому “єсть повість Слепцова, деякі нові речі Некрасова, хороше внутреннее обозрение.” У публіцистично загостених діалогах-полеміках студенти проголошують своє кредо і плани на майбутнє.

У оповіданнях з життя інтелігенції письменниця відтворює також картини українського села. Через сприйняття панночки Ксенії, героїні оповідання “Забавний вечір”, якій довелося заночувати в селянській хаті, авторка зображує щоденні злидні, в яких доводилось жити і дітям з бідняцьких сімей. У темній і тісній хаті разом з членами родини жило й теля. Чимало таких оповідань написано на основі дійсних, реальних фактів. Так, наприклад, в оповіданні “Соловйовий спів” відтворена дійсна подія, яку розповів їй один молодий київський слідчий.

З недосліджених досі причин, у кінці 80-років Олена Пчілка зацікавилася сектантським рухом, сподіваючись використувати його в культурницькій діяльності як рух, “опозиційний до уряду, ідейний, хоч і на релігійному ґрунті.” , хоч ближче знайомство з секретами остаточно переконало її в його реакційній, антинародній суті.

Викриттю мракобісся сектантства присвячені оповідання “За правдою”, “Рятуйте!”. Молоді герої оповідання “За правдою” студент-народник Лук’яненко , праля Надезя в пошуках правди, справедливості, людяності звертаються до сектантів, але знаходять там лише фанатизм, обман і невігластво. Жертвою сектанського фанатизму стає молода селянка дівчина Оріся, яка накладає на себе руки, щоб зберегти “душу невинну” [22, с.285] в оповіданні “Рятуйте!”.

У роки революційного піднесення в період першої російської революції Олена Пчілка пише оповідання, в яких реалістично зображує наростання революційних настроїв серед біднішої частини селянства. Показовими в цьому плані є оповідання “За двором”, “Збентежена вечеря”. Як і у селян-бідняків, так і в їх дітей уже формується почуття

класової свідомості. Сподівання на соціальні зміни, на нові права [22,с.357], що їх принесе революція, звучать у творі “Пожди, бабо, нових правів!”.

Разом з своїми сучасниками – Панасом Мирним, Іваном Нечуєм-Левицьким, Михайлом Старицьким, Борисом Грінченком – письменниця відходить у своїй прозі, зокрема оповіданнях, від форми оповіді, яка тривалий час, від Квітки Основ’яненка і до Марка Вовчка, панувала в українській прозі, й переходить до об’єктивно-розповідної манери викладу, що давала більші можливості для художнього освоєння дійсності й створення типових характерів.

У своїх оповіданнях та повістях як відомо, письменниця рідко виступає проти декадентства, про це свідчить й оповідання “Поезія в стилі модерн”. Вона вважає писання модерністів просто пустопорожніми “дзеньками-бреньками”, забаганкою ситих ширмою для прикриття порочних явищ суспільства. Звичайно, у своїй творчості Олена Пчілка не розкриває глибоко соціальні й естетичні першопричини декадансу, однак її виступи проти декадентських завихрень, в оборону реалізму і народності мають позитивне значення.

Для всебічного розвитку дітей, особливо з простих сільських сімей, Ольга Косач сміливо запозичувала слова з іноземних мов і “кувала” нові. Звичайно, не всі її новотвори прижилися, але ж постійне прагнення до розширення та збагачення українського словника дало позитивні результати. Важко уявити навіть собі, якими б було нині підрастаюче покоління, якби не існувало взагалі ніяких мистецьких жанрів і шедеврів. А, як відомо, слово “мистецтво” першою ввела в український словообіг саме Олена Пчілка.

Як глибокий знавець дитячої психології, Олена Пчілка у своїх творах закликає дітей до творчості, подальшого розвитку, особистих творчих обдаровань. В оповідання “Біла кицька” пан Микола –

молодий юнак, який присвятив своє життя науці. На його столі маса книжок, все тії джерела – “источники”, великі й малі, закриті й розкриті, позакладані закладками; тут же маса шпаргалів, то писаних чисто, то почерканих, багато малих карточок- виписок; всі прилади для писання- пера, олівці – у великому безладі” [22,с.287].

Впровадження Ольгою Косач нових тем у літературу, особливо у малі прозові жанри, мало на меті довести цілковиту спроможність української мови в опануванні складних філософських, соціальних та суспільно-політичних явищ на противагу багатьом російським та українським діячам культури, які вважали що українська мова придатна лише для зображення побуту, природи та кохання.

Письменниця намагалась всіма силами оберігати своїх рідних дітей від російських впливів. І тому першою з тодішніх матерів свідомих українських інтелігентних родин навчала своїх дітей рідною мовою, а пізніше запрошувала вчителів українців для викладання їм гімназійного курсу. Сусіди-пани дивувалися, що косачеві діти розмовляють “по-мужицькому” і ходять у “мужицьких убраннях”, проте Ольга Петрівна добре засвоїла науку свого брата Михайла Драгоманова, що кожне слово, сказане не по-українському, є видаток з української національної скарбниці.

Отак, писала ця талановита особистість малі прозові і віршовані жанри для дітей, в тому числі й безліч оповідань. Як переконує дослідник творчої спадщини Олени Пчілки О.Камінчук, більшу частину прозового доробку письменниці складають малі літературні жанри, тобто оповідання, бо саме вони найбільше відповідають типу її художнього мислення.

А от літературознавець, дослідник творчості Ольги Косач Г.Аврахов переконує, що виховні моменти оповідань письменниці

тісно пов'язані з вихованням її власних дітей у сім'ї в дусі справжнього патріотизму.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що Олена Пчілка величезного значення надавала вихованню дітей в національному дусі, “щоб не вирости вони перевертнями, щоб звикали вони шанувати своє рідне”.

Своїми глибокозмістовними оповіданнями, як і поезією та драматургією, Олена Пчілка заклала основи виховання дітей на засадах добра, справедливості, глибокої моральної та по-справжньому цінісних орієнтирів.

Висновки до розділу 3

Аналіз оповідань Олени Пчілки становить основу третього розділу роботи. Вони входять до збірки “Сосонка”, окремі є в збірці “Годі, діточки, вам спати!”. Це прозові тексти для дітей різної вікової категорії з розгалуженою тематикою та виразним виховним спрямуванням. У більшості оповідань головними персонажами є тварини, які часто зустрічаються в казках. Вони відіграють як позитиву, так і негативну роль. Одні є творцями добра, справедливості, суспільних благ, а інші навпаки, чинять зло, завдають прикрощі дітям, перешкоджають їм у досягненні мети. Так, в оповіданні “Сосонка” малий хлопчик Івась зрозумів свою помилку, кажучи щоб деревце порубали на дрова, адже сосонка першою стала йому в пригоді.

Чимало оповідань письменниці розповідають про потяг дітей до знань, розвиток їх творчих інтересів та здібностей. Цікавим з цього приводу є оповідання “Малий музикант Моцарт”.

Кожне оповідання Олени Пчілки – це нова сторінка з життя дітей, літопис їхніх буднів і свят.

Розділ 4

КАЗКИ, ІГРИ ТА СКОРОМОВКИ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Важливе місце у творчому доробку Олени Пчілки для дітей належить казкам. Чимало текстів цього надзвичайно привабливого дитячого жанру увійшли до відомої збірки письменниці “Годі, діточки, вам спати!”. За радянського часу саме ця збірка є найповнішим виданням дитячих творів авторки. Більшість із них раніше було надруковано у журналі “Молода Україна”, а також у львівському дитячому щотижневику “Дзвінок”. Окремі казки за жанровим спрямуванням нагадують собою народні приповідки. Такою є, наприклад, казка “Ворона і рак”. Тут авторка акцентує увагу читача на такій рисі як хитрість. Тут вона властива ракові. Щоб врятувати себе від смерті, рак вдається до вихваляння родичів ненажерливої ворони:

- Ой, вороно, вороно! Знав я твого батька – що ж то за хороший птах був! Розумний який, Боже! [18, с.189]

Та справжнього результату вдалось досягнути, вдаючись до вихваляння самої ворони: “ти всіх їх переважила: такої прехорошої, такої розумної птахи і в світі нема! Правда ж?” [18, с.190]

Казка вчить, що похвала, облесливі слова справді мають велику силу. Про винахідливість і хитрість Олена Пчілка написала декілька казок. Усі вони нагадують малолітнім читачам про життєву мудрість простих селян. У казці “Морозова кара” йдеться про простого чоловіка і пана. Мороз не зміг налякати винахідливого селянина, а пан “ледве-ледве додому добрався, аж руки і ноги поклякли, аж груди стисло”.

Олена Пчілка своєю творчістю повчає дітей не бути черствими, жадібними та жорстокими. Ці негативні якості вбивають в людині все людське, перетворюють її на перевертня, носія зла. Про це свідчить і

епізод зустрічі хлопця з гадюкою із казки “Про жадного чоловіка та про гадюку”. Заради наживи хлопець наважується на вбивство гадюки.

“Навіщо дождатися, коли гадюка коли-не-коли даватиме по червінцю? Не краще ж її вбити, зруйнувати того мурашника й забрати увесь її скарб одразу?” [18, с.193]

Хлопець хотів убити гадюку і забрати її скарб, але втратив своє життя натомість, а його батько після смерті сина думав лише, як задобрити гадюку, щоб та знову давала червінці. Цю бридку жадібність і жалюгідність чоловіка висміює Олена Пчілка.

Не хитрістю і користолюбством, а наполегливістю і ентузіазмом можна досягти поставленої мети. Горобець – добрий молодець із казки Олени Пчілки “Горобець і билина” довго добивався, аби хтось його поколихав. Усі відмовляли йому, та він не розчаровувався, не втрачав надії на досягнення успіху. І все ж таки дійшов до реалізації власного задуму.

Кожна дитина змалечку чула цікаву казочку Ольги Косач “Пан Коцький”. Старий німецький кіт, зробившись паном, зумів завдяки кмітливості та тій же винахідливості вийти чистим із води і завоювати собі лідерство. Його стали боятися навіть ті, хто мав велику силу і вважав себе могутніми.

Через образну характеристику окремих персонажів казок Олена Пчілка передає негативні якості, які так чи інакше отруюють людське життя. Так, лисиця майже в усіх казках письменниці є уособленням хитрості, самолюбства, улесливості, підступності навіть хижості. Ці риси в реальному світі притаманні людям, байдужим до чужих проблем, чийогось горя, нещастя. У казці “Лисичка-сестричка й вовк” головна героїня виступає лукавою, підступною, через що й доведено вовка до загибелі. Такі, як вона, не здатні творити добро, надавати допомогу ближньому. Такою ж постає в уяві авторки й лисичка з твору “Лисичка в

суддях”. Облудливій ненажері забажалося обдурити простих наївних двох котиків.

Такі хитрі та самовпевнені натури натрапляють іноді на сильніших і розумніших за себе, адже заподіяне зло завжди повертається до кривдника. Хитрішим за лисицю виявився журавель в казці “Лисиччина учта”. Він перехитрив підлабузницю, пригостивши її медом з пляшки:

- Ну, каже журавель, - щось мій медок усе цілий, треба вже самому випити чи що!.. Та й став пити, засаджуючи свого довгого дзьоба в пляшку. А лисичка тільки дивилася [18, с.210].

Набагато менше у творчому доробку Олени Пчілки є казок, де ці ж негативні персонажі, навпаки, сприймаються читачем як позитивні.

У своїх казках, Пчілка транслиувала дітям, що треба завжди щедро віддячувати людям за добрі вчинки. Так маленька мишка, героїня казки “У пригоді”, зуміла віддячити могутньому левові за добро. Щирість душі та безкорисливістьможуть зворушити навіть сильних світу цього:

- Бачу,- каже лев,- віддячила ти мені і навчила мене!.. Спасибі тобі [18, с.221].

У сім’ї де народилася Олена Пчілка, царила атмосфера любові і добра. З гордістю за своїх батьків письменниця говорила, що в той темний, жорстокий час, коли повновладно панувало деспотичне право, в їхній сім’ї ні з кого не знущались, нікого не карали, і діти виростили не бачивши ніяких диких сцен розправи сильного з підвладним, а наставляло на розум їх лише спокійне і лагідне слово. Дітей гляділа й виховувала мама атмосфері тепла і взаєморозуміння. Напевно, тому й у казці “Журавель та чапля” авторка акцентує увагу підростаючого покоління на згоді, підтримці один одного, бо той, хто не живе у згоді з ближнім, ніколи не зможе відчувати душевної єдності, єднання душ.

На основі загальновідомої народної казки “Колобок” Олена Пчілка створила анологічну за сюжетною канвою казку “Коржик”, у якій діють

ті ж самі персонажі. Меткому та кмітливому коржику вдалося обхитрити багатьох лісових мешканців. Для увиразнення окремих якостей персонажів авторка часто, особливо в казках та байках, звертається до фольклору. Це бачимо і у вищезгаданій казці “Коржик”. Головний герой, завдяки одній і тій же пісеньці вдало обкрутив усіх, хто зустрівся йому на шляху. Кожному з них він співав:

Я по засіку метений,
Я на яйцях печений,
Я від баби втік,
Я від діда втік,
То й від тебе втечу [18, с.248].

З особливою теплотою і повагою, ще будучи дитиною, Ольга Косач ставилася до свого брата Михайла. Саме він відіграв значну роль у становленні Олени Пчілки як неординарної особистості і громадської діячки. До кінця життя брат і сестра були скріплені воєдино міцними родинними узами. Цю нерозривну єдність відтворила письменниця і в казці “Про котика і півника”. В образі цих персонажів легко впізнати двох братів, між якими існує тісний родинний зв'язок. Старший брат, який виступає в ролі котика, весь час захищає свого меншого улюбленого брата, якого читач впізнає в півнику. Та неслухняність і сліпа довірливість призвели півника до біди. Підступна хижачка - лисиця “схопила півника за хвіст і потаскала до своєї хати” [18, с.255].

Щира любов і вдячність за будь-яке добро увесь час має панувати між рідними душами. Півник, якого котик вирятував із біди, безмірно вдячний за це:

“ Спасибі тобі, котику-братику, що ти мене одрятував Тепер же я тебе слухатимусь довіку!” [18, с.257].

Олена Пчілка виховувала своїх дітей слухняними, уважними до старших та вдячними їм. Ці виховні моменти і становлять основу згаданої казки.

Казки, на думку письменниці, посідають чільне місце у процесі виховання дітей, формування в них кращих морально-етичних норм. Її казки – це в основному твори створені матір'ю для дитини, так як саме між ними існує тісний психологічний зв'язок. Яскравим прикладом матері-казкарки є Олена Пчілка. Окрім перекладених нею казок Андерсена, опубліковані й “Переклади з Гоголя: Записки причинного. Весняна ніч.”

Ольга Косач, як відомо, є автором цілої низки казок, в тому числі великої кількості таких, які адаптовані до сприйняття дітьми молодшого та середнього шкільного віку. В основному більшість цих творів за жанровою специфікою є соціально-побутовими. Вони відзначаються серйозністю думки, глибокою мораллю та виразно окресленою соціальною ідеєю. Спосіб викладу матеріалу є лаконічним і цілком відповідає дитячій психології, розумовим їх можливостям та маленькому життєвому досвіду.

Так, у казці “Мишача рада” дитина вчиться нести відповідальність за свої вчинки та слова, не давати даремних обіцянок. А знайомлячись із змістом казки “На хуторі”, відразу впадає в око надто тонка манера письма казкарки. Тільки письменниця такої м'якої і ніжної душі могла створити літературний образ щасливої дитини з простої неможливої родини. Головного персонажа Івася, малолітнього хлопчика, авторка порівнює з сонцем:

“Ганна поглянула на піл, там спав її первенчик-гарненький, білоголовий хлопчик Івась... Білява голівка з заспаними сірими оченятами нахилилась уперед, і зразу рожеве личко Івасикове неначе

промінням сонячним освітілось. Івасик хутко спустив ніжки на долівку і побіг до матері” [18, с.95].

У своїх казках Олена Пчілка нерідко виводить образ дітей, які виховуються у благополучних дружніх сім'ях. Звичайно, через матеріальну скруту батьки не в змозі усім забезпечити дітей, та завжди люблять своїх кровинок і піклуються про них. Авторка вірить, що цим добрим створінням у житті обов'язково стрінуться добрі люди, які прийдуть на допомогу. Наприклад, у творі “Сосонка” головний герой Івась потрапляє на новорічне свято до будинку панів, де, на диво, відчуває до себе тепле і привітне ставлення:

“Все те було поділено поміж дітьми. Навіть Івась добув, з ласки няньчиної та малої панночки, кілька золотих горіхів, червоних яблук, цукерків у кошику маленькому, солодкого коника і паперову золоту рибку! Боже мій, чи тож не втіха” [18, с.84].

Посилену виховну роль у творі має образ сосонки, яку на Різдво прикрасили пани. Вона уявляла собі, якби їй заздрили інші дерева, коли б побачили:

- Подивіться, - каже берізка, які на ній ланцюжки рожеві!
- Ет, - цвірінькнув снігурчик – не хотів би я й лацюжків, хоч би й рожевих! Нема в світі кращого, як воля!” [18, с.88]

Повтішалися, а потім викинули, ще вчора сосонка пишалася та красувалася перед іншими деревами, а сьогодні вона вже нікому не потрібна.

Олена Пчілка зробила обробку багатьох народних казок. Це казки переважно про тварин, у яких авторка по-новому підходить до характеристики дійових осіб, аналізу окремих виховних моментів. У літературній інтерпретації Олени Пчілки народні казки мають новий несподіваний фінал. Змінено і назву окремих народних казочок. Так, наприклад, відома казка “Колобок” у обробці письменниці має назву

“Казочка про коржика”. Тут на відміну від народного варіанта, лисичка не з’їдає коржика, а ламає об нього зуби.

У казках письменниці, як стає зрозуміло із багатьох наукових досліджень, наявні виразні народнопоетичні мотиви. Для прикладу, у казці “Журавель та чапля” описаний народний звичай відмови сватам – давати гарбуза.

У казках письменниці, як стає зрозуміло із багатьох наукових досліджень, наявні виразні народнопоетичні мотиви. Для прикладу, у казці Журавель та чапля описано народний звичай відмови сватам – давати гарбуза.

Казки Олени Пчілки про тварин мають особливе пізнавально – виховне значення. Усі тварини уособлюють риси, які звикли в них бачити, однак кожен із них має неповторний характер, неординарне мислення. Також авторку приваблювали завуальовані реальні життєві взаємини, наявні в них народна мудрість і моральна ідея. Вибір казкових напрямів і сюжетів є тим моральним началом, у якому персонажі зазнали змін у процесі літературної обробки письменницею.

За своєю формою та стилем літературні казки Олени Пчілки та її обробка народних текстів доступні дітям.

Чимало казок знаходимо у фольклорних записах Олени Пчілки. Саме через пізнавальну, дидактичну та розвивальну функції казок письменниця намагається передати дітям закодований досвід попередніх поколінь, адже казка протягом віків убирала в себе найтонші відтінки людського життя.

Письменниця старалася, щоб написані нею твори, були відображенням її світогляду та моральних засад, які вона транслює. Її Казки, за своїми сюжетами, мотивами та образами мають схожість з українськими народними казками та байками.

Є й фольклорні казки, які дещо модифіковані й перероблені, їх зміст адаптовано до сприйняття читачами-дітьми, серед них “Казочка про коржик”, “Морозова кара”, “Ворона й рак”, “Горобець та билина”, “Солом’яний бичок”, “Пан Коцький”, “Лисичка сестричка й вовк”, “Лисичка в суддях”, “Зайчик”, “Про пастуха”.

Також, у доробку письменниці присутні казки власне авторські, без фольклорних запозичень, наприклад (“Мишача рада”, “Хлопчик та ведмідь”). В основному це твори про тварин. Таке захоплення пояснюється насамперед бажанням авторки формувати у підростаючого покоління сааме силою художнього слова кращі моральні якості. Тварини у її казках уособлюють ті риси характеру, які засуджуються нею або ж прищеплюються дітям. Наприклад лисичка у казках Олени Пчілки має двояку сутність: у “Лисичка-сестричка й вовк”, “Казочка про коржика” або ж “Лисичка в суддях” вона виступає жорстокою та підступною, а у текстах “Казка про котика та півника” ця лісова істота любляча та добра мати-господиня.

Так, у “Казочці про коржика” фінал відмінний від народної. Головний герой втік від баби й діда, зайчика й вовка й не змогла його зїсти, адже від довгої мандрівки лісом, він висох і став твердим. Таким чином, нові версії закінчення авторських казок Олени Пчілки мають особливий вплив на читачів, адже завдяки письменниці вони стали більш адаптованими для дитячого сприйняття.

Олена Пчілка часто у казках використовує здрібнілі та пестливі форми слів, що й надають творам особливого звучання. Оригінальність цих текстів полягає у їх виховному спрямуванні. Так, письменниця прищеплює дітям шанобливе ставлення до природи, уміння у будь-яку хвилину прийти на допомогу іншій людині.

Досить цікавою є казка “Хлопчик та ведмідь”, яка вважається власне авторською, так як не містить запозичень фольклорних елементів.

Цей твір побудовано на принципі контрасту. Тут вдало передано історію маленького сироти, який знаходить прилисток у повітці, де жив ведмідь. Людська черствість і байдужість протиставлені любові й співчуттю ведмедя. З допомогою таких протиставлень Олена Пчілка засуджує людську бездушність на противагу тваринній доброті і цим виховує у дітей співчутливість і милосердя до ближніх. Великий моральний вплив на недорослого читача має і казка “Мишача рада”. Вона змушує замислитись над відповідальністю за будь які злі вчинки. Фінальна кінцівка цієї казки засвідчує головне виховне завдання авторки: “Радити спосіб на напасника – не штука, а самому поткнутися супротив лиха – то інша річ!” [18, с.106].

Мовне оформлення цієї, як і всіх казок Олени Пчілки, а також стиль викладу матеріалу є легкими й зрозумілими, хоча творча манера самої авторки ще детально не досліджена.

Олена Пчілка, окрім поезій та “середньої” прози, писала для дітей й такі малі прозові жанри як ігри, спотиканки, полтавські швидкомовки, загадки, шаради. Цими жанрами письменниця намагається позитивно впливати на розвиток пізнавальних можливостей дітей. До загального розділу “Ігри”, який увійшов до збірки “Годі, діточки, вам спати!” письменниця вдало підбрала епіграф:

Грайтесь, дітки, збавляйтесь
Та розуму навчайтесь,
Бо давно люди говорять,
Що хто розуму не має,
Того щастя обминає [18, с.310].

Однією з найвідоміших ігор письменниці є “Грання в піжмурки”. Саме такою грою авторка прививає дітям любов до рідної мови, її розмаїтого лексичного багатства. На кожен пальчик дитячий у грі має “приходитися по одному слову” [18, с.310]. На чиєму пальчикові

прийдеться останнє слово, тому й “жмуриться”. Граючи в піжмурки, діти завчають на пам'ять таку примовлянку:

Котилася торба
З великого горба,
А в тій торбі
Хліб, паляниця
Кому доведеться
Тому зажмуриться [18, с.310].

Така гра, без сумніву, розвиває у дитини пам'ять, логічне мислення, увагу.

Не менш цікавою для дітей, особливо дошкільного та молодшого шкільного віку, є гра “Мудра назва”, яка має підзаголовок (Дитяча іграшка). З допомогою двох дійових осіб-собак Говори і Не Говори діти вчаться уважності, пильності в процесі гри, розрізняють лексичне значення окремих слів, вчаться, де їх можна застосувати. Олена Пчілка не сумнівалась у значимості ігор та різних ігрових жанрів для загального розвитку дитини. У “Рідному краї” вона зізнавалась читачам: “... коли хотілось мені додати якесь відповідніше оповідання, чи віршик, чи розповідь зі світо знання, чи якусь казочку, або сміховинку, чи щось інше, то сідала і писала сама, часом підписуючи своє ймення або становище, а часом ні” [29, с.4].

Окрім всього Олена Пчілка велику надію покладала на “Просвіту”. Вважала, що просвітянський гурток має сприяти розвитку дітей, знаходити дитячі книги, організовувати дитячі зібрання, щоб вони: “промовляли на тих ранках, чи вечірках, вірші краці наших письменців, співали гарних пісень народних, можна знаходити й забави відповідно для дітей – напівзабуті грища народні: усякі весняні та інші танки зі співами тощо, та й просто ігри дитячі, з усякими примовляннями...

Слід зауважити також, що різні види ігрових забавлянок для дітей, що їх писала Олена Пчілка, були вміщені й у щомісячнику “Молода Україна”. Ігри, спотиканки, загадки, шаради, пропоновані письменницею своїм малим читачам, створені не лише для розваги, а мали розвивати, як уже зазначалось, увагу, логіку, пам'ять.

Ігрову форму мають і спотиканки або ж швидкомовки, які Олена Пчілка вміщувала у “Різдвяному краї” і які увійшли у збірник творів для дитячого читання. Вони виробляють у дітей правильну вимову, вчать спостережливості та уважності. В основному всі такі забавлянки мають гумористичний зміст. Наприклад:

“Пророкував пророк про пророчі речі, трохи недопророкував, а трохи перепророкував” [18, с.313].

Ігрові форми набувають і загадки та шаради Олени Пчілки. Загадки, створені авторкою, переважно віршовані, дарують дітям позитивні емоції, такою є загадка про пиріжок:

Угадайте, хто такий,-
Череватий та гладкий:
Чолом каші він напнеться
Чи горохом геть напнеться,
Або рибку пожує-
Все поживок йому є [18, с.319].

Люблять по-особливому діти і шаради Ольги Косач. От хоча б таку:

Коли на П ся починає,
То każde древо його має,
Як замість П ти Д положиш,
То з його брата ночі зробиш.[18, с.324]

Цікавими є й загадки, які письменниця пропонує відгадати своїм допитливим читачам. Авторка складала їх в основному про звичайнісінькі побутові речі, а саме про серп, яйце, віник, книжку,

мішок. Низку цікавих і досить повчальних текстів загадок є про науку, книгу. Адже Олена Пчілка своєю творчістю та плідною громадською діяльністю прагнула розвивати у дітей інтерес до знань, освіти. Так про книжку зустрічається у збірці “Годі, діточки, вам спать!” така загадка:

Мовчить, а сто нерозумних навчить. [18, с.316]

Про письмо, навчання загадка:

По білому полю чорне насіння,
Хто його сіє – той розуміє. [18, с.316]

Незвичного змісту і форми набула загадка:

Ні небо, ні земля, а щось тверде і біле,
троє по нім ходять і одного водять;
двоє доглядає, одно поганяє.[18, с.318]

Відгадка до тексту цієї загадки не менше зацікавлює дітей: (Папір; троє пальців “водять” перо; двоє очей “доглядає”; голова “поганяє”) [18, с.326].

Окремі загадки Олени Пчілки розвивають у дітей молодшого шкільного віку математичні здібності, вчать швидкому логічному мисленню:

Летіло стадо гусей, а назустріч

йому летів один гусак і каже:

-Здорові були сто гусей!

Тоді старий з, гусей каже:

-Здоров був і ти! Тільки нас не сто, а якби тільки, та півстілки, та чверть стільки, та ще й ти з нами, то тоді тільки було б сто!

Скільки ж гусей летіло? [18, с.320]

Відгадка дає відповідь на кожен із складників загадки (Всіх гусей летіло-36. Отже було 36, а якби ще стільки 36, та півстілки 18, та чвертьстілки 9, та ще 1 що питав, то й вийшло б 100 гусей) [18, с.326].

Малі жанри прози Олени Пчілки друкувалися й у Львівському дитячому щотижневику “Дзвінок”. Усі ці тексти вміщені у фольклорних записах письменниці. Вбачаючи у дитячій художній літературі один з найдійовіших засобів виховання, письменниця вважала, що дітям необхідні цікаві розважальні твори які б всебічно розвивали, збагачували і виховували їх. Саме завдяки таким жанрам, на думку авторки, у дітей розвиваються допитливість і кмітливість, піднімається життєвий тонус, збуджуються емоції. Неабияке педагогічне значення вбачала вона і у гумористичних сміховинках, які також мають ігровий характер. Вони мобілізують дитину до активного мислення, загострюють розум, вчать бути винахідливими.

Взагалі, у системі виховання підростаючого покоління Олена Пчілка надважливого значення надавала змісту і спрямуванню текстів. На її думку саме книга має давати дітям матеріал для пізнання дійсності, розвивати їх позитивні риси характеру, відповідати водночас їхнім запитам та інтересам. Вона не визнавала нудних дитячих жанрів і книжок, засуджувала “кисло-солодке сюсюкання” [12, с.41]

Творчість самої Олени Пчілки для дітей повністю відповідає усім цим вимогам. Вона усім серцем хотіла дати українській дитині поживу для серця і розуму. А казки, ігри та інші цікаві жанри письменниці є тим нектаром, який додає снаги і натхнення, народжує все більше прагнення у дітей доторкатися до цілющих скарбів художньої літератури.

Висновки до розділу 4

Улюбленим жанром майже кожної дитини є казка. Вона веде її у світ загадкового, непізнаного, відкриває перед маленьким читачем цікаві фантастичні сюжети, знайомить із персонажами, найчастіше тваринами, у яких він впізнає когось із представників людського роду.

Окремі казки написані на народній фольклорній основі. Наприклад, такою є казка “Казка про Коржика”, що своїм змістом нагадує усім відомий текст “Колобок”.

Авторка порушує своїми казковими сюжетами проблеми морального виховання дітей. Через казку дитина вчиться пізнавати світ, відрізнити правду від кривди, добро від зла, любов від ненависті.

Окрім казок, до останнього розділу наукового дослідження входить аналіз розважальних жанрів, а саме, ігор, сміховинок, загадок. Ці короткі, але повчальні зразки роблять життя дітей цікавим, змістовним, вселяють віру у світле завтра.

Розділ 5

ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ ДЛЯ ДІТЕЙ У ШКОЛІ

Олена Пчілка увійшла в українську літературу як видатна дитяча письменниця. Її казки, вірші, оповідання, байки є взірцем для виховання підростаючого покоління. Її літературні персонажі є типізованими. На прикладі обставин життя окремого персонажа авторка майстерно відтворює панораму життя цілого села.

На превеликий жаль, творчість Ольги Косач-Драгоманової не включено до шкільної програми. Сподіваємось, що при оновленні та перегляді навчального матеріалу з української літератури, який є складовою частиною шкільної програми, методисти враховують пропозиції щодо введення у курс вивчення учнями творчості цієї геніальної письменниці. Учням початкових класів варто рекомендувати легкі і доступні за змістом казочки, такі як “Лисичка сестричка і вовк”, “Лисиччина учта” або ж “Казочка про коржика”. На позакласне читання можна пропонувати більш детальне ознайомлення дітей молодшого шкільного віку з загальновідомими казочками “Про дідову дочку та бабину дочку”, “Казочка про дідову рукавичку”, “Пан Коцький”, “Солом’яний бичок”, так як саме ці та подібні тексти своїм сюжетом близькі до їх народних варіантів. Добре було б не залишити осторонь і казки “Морозова кара”, яка вчить дітей бути винахідливими, а ще як поводитись із чваньковитими та зазнайкуватими особами.

Учням, середнього шкільного віку, зокрема п’ятикласникам або ж шестикласникам доцільно вивчати на уроках української літератури байки. Досить цікавою є байка “Найкращі діти”, основа якої взята із народного життя. Вона вчить дітей з повагою та розумінням ставитись до старших за себе та немічних, не насміхатись з тих, хто має фізичні вади, як то кажуть, обділені долею.

Не менш цікавим для дітей є байка “Гнідко та Сірко”, “Снігур та Щиглик”, “Котова наука”. Їх також варто рекомендувати дітям для самостійного опрацювання або ж для текстуального вивчення на уроках позакласного читання. Так байка “Гнідко та Сірко” звеличує працелюбство, нагадує, що кожна праця має бути справедливо винагороджена. Такий твір буде прививати дітям інтерес до праці, бажання творити спільні блага. А от байка “Снігур та Щиглик” закінчується досить влучним повчанням:

Ото тобі, козаче:
Із лишенька чужого,
Із горенька тяжкого
Не смійся, небораче! [18, с.130]

При вивченні на уроках такої байки дитина засвоює основні закони людської моралі: уміти у будь-який момент надати допомогу тому, хто її потребує, бути милосердними, ні в якому разі не насміхатися з чужого горя, не тішитися чийсь біди, а навпаки, вміти добрим словом, порадою підтримати ближнього.

Часто-густо в учнівському середовищі трапляються прикрі випадки, коли хтось з дітей намагається принизити свого однокласника, вдається до пересудів, обмов, бачить в іншого вади, при цьому не зважають на власні огріхи та помилки. Вивчення байки “Котова наука” допоможе вчителю донести до свідомості дітей сутість загальнолюдської моралі: судити того, хто поряд, - великий гріх.

Не менш повчальною та цікавою для дітей є поетична спадщина Олени Пчілки. Нині діюча шкільна програма з позакласного читання для 1-4 класів подає для одногодинного вивчення збірки віршів поетеси “Годі, діточки, вам спать!” за вибором учителя. Усі вірші авторки, призначені для дошкільнят та дітей молодшого шкільного віку, є досить простої побудови, мають доступний для розуміння зміст та невеличкий

обсяг. У багатьох віршованих текстах зустрічаються добре відомі дітям персонажі казок: Снігова Баба, Чарівниця, Зайчик, Котик Мурчик та інші. Такі дитячі тексти як, наприклад “Снігова Баба” піднімають настрій у дітей, сприймаються ними як забавлянка, гра чи віршик-веселинка.

Так як Олена Пчілка надміру цікавилась тодішньою системою навчання та виховання дітей, яка, на жаль, далеко її не задовольняла, то збірка “Годі, діточки, вам спати!” й подає тексти віршів про школярів. Чому ж би їх сьогодні не вивчати в школі? Йдеться про вірші “Вертаються школярики”, “Школяр на виїзді” та інші.

Учням 5-6 класів шкільна програма може подавати навіть для вивчення напам’ять один із зразків пейзажної лірики за вибором самих же укладачів навчальної програми. До переліку таких поезій можуть входити: “Вишеньки-сережки”, “Новину сьогодні зранку”, “Не ховайся, місяченьку!”.

При вивченні усної народної творчості у початкових класах добре було б розглядати, як програмовий віршовий текст “Люлі, люлі...”, який нагадує своїм звучанням та змістом колискову. Зазвичай, тексти колисанок діти швидко і легко запам’ятовують, отже можна рекомендувати саме зазначений твір для вивчення напам’ять.

Олена Пчілка дуже любила дітей, була чудовою дбайливою мамою, а тому й залишила для своїх наступних поколінь дошкільнят та школярів багато веселих жартівливих літературних зразків, які забавляють малолітніх діточок і роблять їхнє дитинство насиченим і цікавим. Це сміховинки, ігри, спотиканки, загадки, прислів’я та приказки. Усі ці та подібні жанри є перлами народної мудрості, а тому звичні та зрозумілі дітям.

Сміховинки письменниці дуже короткі за обсягом. У них діє переважно один, або два персонажі, добре знайомі дитворі. Це Собака, Лисиця, Кінь, Коза. Бувають, звичайно, головними дійовими особами і

прості селяни із зрозумілим і відомим дітям способом життя. Такі тексти-сміховинки, як уже зазначалось, мають жартівливий зміст, а тому й викликають сміх у малих читачів. Ще й до всього слід зауважити, що жанр сміховинка рідко використовували українські митці у своєму творчому арсеналі. І вивчення в школі саме такого жанру було б цікавим для молодших школярів. Можна було б вибрати, як навчальний матеріал найцікавіші тексти сміховинок, наприклад “Бідна лисиця”, “Розмова”, “Мудра швачка” чи “У школі”. Ці невеличкі цікаві тексти мають глибокий виховний зміст. Взяти хоча б “У школі”. На запитання учителя, яка звірина прив’язується найбільше до чоловіка? учень впевнено відповідає: комар. У діточок така фраза викликає сміх.

Щоб урок був цікавий і запам’ятався молодшому школяреві, варто в момент перепочинку використовувати ігрові тексти Олени Пчілки. Добре було б в процесі використання цих ігор звернути увагу на епіграф, який письменниця подає до цього розділу і який є у збірці “Годі, діточки, вам спати!”:

Грайтесь дітки, збавляйтесь
Та розуму научайтесь,
Бо давно люди говорять,
Що хто розуму не має,
Того щастя обминає. [18, с.310]

Так як ігор у відомій дитячій збірці вміщено всього дві, то слід учителеві використати на уроці один із цих текстів: “Грання в піжмурки” або ж “Мудра назва”. Перша гра в піжмурки допоможе розвинути у дітей пам’ять а друга ж навчить дітей бути уважними, пильними.

Звичайні скоромовки Пчілка називає спотиканками або ж полтавськими швидкомовками. Використання в процесі навчання таких швидкомовок позитивно вплине на розвиток у дітей мовленнєвих навиків, адже школярик декілька разів підряд повторюватиме один і той

же текст, причому скоромовкою, таким чином його мова ставатиме більш зв'язною. У цьому вчителю допоможе і умова, яку авторка подає до текстів спотиканок. Наприклад: ануте скажіть швидко, кілька раз без помилки або ж ануте скажіть швидко, тричі, не збившись.

Малі дітки є досить активними під час розгадування загадок. Учитель початкових класів може використовувати цей літературний жанр як на уроках, так і в позакласній роботі. Загадки Олени Пчілки відрізняються від звичайних народних саме тим, що майже кожна містить підказку. Тут є і віршовані і прозові дитячі тексти. Прозові своїм змістом швидше нагадують арифметичні задачки, отже їх педагог може використовувати й на уроках математики.

Пропонує Олена Пчілка дітям молодшого шкільного віку і шаради, які своїм змістом близькі до загадок. З їх допомогою школярі лише засвоюватимуть лексичні особливості мови, навчатимуться краще розрізняти окремі слова за їх лексичним значенням.

На уроках музики можна рекомендувати для внесення у навчальну програму для молодших школярів окремих фольклорних записів Олени Пчілки, так як вони своїм звучанням і змістом нагадують звичайнісінькі пісеньки. Найбільш підходящими є “Іди, іди, дощику...”, “Веснянка”, “Дитяча пісенька”, “Чорногуз, боягуз”... Ці тексти пісеньок точно запам'ятаються дітям.

Використовуючи різноманітні форми проведення уроку, висвітлення певної теми, учитель має так спланувати його хід, щоб перед школяром постала справжня велич і краса художнього слова Олени Пчілки, неповторність і чарівність її багатої і барвистої мови. При цьому учитель має підкріплювати рядками із тексту ґрунтовний аналіз пропонованого віршованого чи прозового твору цієї письменниці. Під час проведення уроку закріплення набутих учнями знань можна за опрацьованим текстом казки, байки чи оповідання Олени Пчілки

побудувати бесіду, зосереджуючи увагу школярів на основних деталях твору. Учитель має обов'язково звертати увагу на мову творів авторки, використання нею у тексті словесних та образотворчих засобів.

Семикласникам або ж восьмикласникам доцільно вивчати за програмою на уроках української літератури вірші та оповідання Олени Пчілки. Із поетичного доробку авторки слід обрати для програмного вивчення тексти середньої складності, наприклад “Пісні минулого”, “Волинські спогади”, “Весна-красна”, “Діброва смутная вже листячко ронила...” На зразках таких текстів діти вчать любити і берегти природу, розуміти її красу, виявляти інтерес до мистецтва. У вступній бесіді необхідно педагогу зосередити увагу на творах інших українських та зарубіжних авторів, тематика та побудова яких є подібною до запропонованого вчителем твору Олени Пчілки. У ході фронтального опитування можна поставити учням ряд орієнтовних питань щодо вивчення поезії Олени Пчілки.

З оповідань письменниці учням середнього шкільного віку краще пропонувати для текстуального вивчення “Сосонку”, яка входить до однойменної збірки, або ж повість “Увінчаний співець”. Під час вивчення оповідання “Сосонка” учитель зобов'язаний здійснити порівняльний аналіз з оповіданням Михайла Коцюбинського “Ялинка”, яке діти за програмою вивчають у шостому класі. Обидва тексти прививають дітям любов та бережливе ставлення до природи, рослинного світу.

Повість “Увінчаний співець” наказує підростаючому поколінню шанувати справжніх митців, для кого слово, пісня, поезія є духовним багатством. Вивчаючи цю повість учитель може порівняти її із поемою Лесі Українки “Давня казка”, що за програмою вивчається у восьмому класі. Діти мають в процесі аналізу цих споріднених текстів усвідомити,

що справжній талант, який дається людині Всевишнім, цінніший за будь-яке багатство і розкоші.

Старшокласникам для детального програмного вивчення чи хоча б для уроків позакласного читання треба рекомендувати більші за обсягом та структурою твори, тобто переклади ста переспіви Олени Пчілки, її оповідання, що мають значно серйозніший зміст а також драматичні твори. З перекладацького доробку письменниці можна обирати тексти відомих дітям зарубіжних класиків, зокрема Й.Гете, Г.Гейне, В.Гюга. Це можуть бути зразки пейзажної, інтимної чи філософської лірики.

Більш дорослі оповідання Олени Пчілки доцільно рекомендувати для вивчення випускникам, або навіть дев'яти чи десятикласникам. Основу цих творів авторка взяла із народного життя, а тому вони є рівноправними за тематичним спрямуванням. Педагог же може обирати окремий з них для більш детального опрацювання з учнями або ж пропонувати підліткам тексти за вибором для самостійного аналізу. До переліку можуть входити такі тексти оповідань: “Товаришки”, “Біла кицька”, “Збентежена вечеря”, “Чад”, “Півтора оселедця”...

Драматична спадщина Ольги Косач є надто великою. Це комедія “Світова річ” та побутовий жанр в одній дії “Сужена-не огуджена!”. На них вчителю досить поверхнево зосередити увагу старшокласників. Якщо ж їх короткий, але глибокий аналіз, зроблений педагогом, допоможе учням відчутти всю красу й довершеність художньої форми, то вони самостійно прочитають такий текст цілком. Адже за браком часу вчитель не має змоги опрацювати його детально на уроках.

В цілому, коли вже братися за аналіз творчості Олени Пчілки з методичної точки зору, то треба відзначити той факт, що у творах з-поміж складних, воістину масштабних проблем вона обирає насамперед актуальні для дітей певної вікової категорії. Вдаючись до розкриття окремої назрілої проблеми письменниця використовує різноманітні

новаторські підходи і шляхи, щоб здійснити певний виховний вплив на дитину. Саме такий підхід робить творчість Олени Пчілки потрібною і близькою підростаючому поколінню.

ВИСНОВКИ

Неймовірно багата творча спадщина Олени Пчілки для дітей, кінця XIX — початку XX століття є справжнім скарбом і вартує уваги. Письменниця все своє свідоме життя присвятила розвитку української літератури та культури, наполегливо увесь час працювала в ім'я відродження української нації. Аж ніяк не була задоволеною Ольга Косач тодішньою існуючою для підростаючого покоління системою педагогіки, відірваністю її від національного та народного коріння, а тому й виховувала своїх шістьох дітей самотужки. Вона багато зробила для розвитку їхніх талантів, здібностей, дала їм різнобічні знання: вчила музиці, малюванню, мовам, історії, заохочувала до літератури. Протягом усього життя Олена Пчілка наполегливо, безкомпромісно боролася за майбутнє відродження національної культури, мистецтва, літератури, особливо дитячої. Боролася письменниця також за беззаперечне право дорослих і дітей говорити, писати й друкувати книжки рідною мовою. Неодноразово зверталася до царського уряду з вимогами скасувати заборону друку й викладання у школі рідною мовою.

Справою свого життя письменниця вважала просвітительсько-виховну діяльність. Усі сили віддала вона вихованню і навчанню простих сільських дітей, так хотіла, аби не були вони “перевертнями”, а любили і шанували свій рідний край, звичаї, традиції та обряди, берегли і вивчали рідну мову.

Надзвичайно великої уваги Олена Пчілка надавала проблемі розвитку дитячої літератури. На її думку, дитяча книжка повинна вчити підростаюче покоління мислити, стимулювати самостійні висновки, формувати світогляд, естетичні смаки, моральні переконання молоді. Письменниця залишила багату літературну спадщину для дітей: поезії, поеми, оповідання, байки, казки, драматичні твори, фольклорні записи. Її

твори позбавлені формального дидактизму, їх об'єднує прагнення автора розбудити у дітей любов до рідного краю, виховати кращі моральні почуття, навчити бачити прекрасне в навколишньому світі. Олена Пчілка добре знала, що у ранньому віці душа відкрита різноманітним впливам, життєвим враженням, дитина спрагло вбирає в себе все оточуюче, і важливо не прогаяти цього сприятливого у виховному відношенні моменту. В центрі багатьох дитячих творів письменниці людина активної життєвої позиції, цілеспрямована, горда, наділена високими моральними якостями, здатна діяти ініціативно, самостійно, неординарно. Твори саме такого спрямування мали увійти до читанки, яку готувала Олена Пчілка, але зголом вони з'явилися окремою книжкою під назвою “Українським дітям”.

Надзвичайно велику увагу приділяла Олена Пчілка художнім творам для дітей. Її письменницька діяльність посідає почесне місце в літературно-мистецькому житті України. Письменниця пройшла довгий і тернистий творчий шлях, однак своїм життям і творчістю служила співвихованню підростаючого покоління. Її дитячі твори заслужено увійшли до культурної скарбниці українського народу. Вони і сьогодні мають високу естетичну та пізнавальну вагу, доповнюють уявлення українців про вітчизняну художню спадщину.

Однак праця Олени Пчілки на ниві дитячої літератури майже не досліджена. Та її думки щодо національного виховання є надзвичайно актуальними. Особливу увагу приділяла письменниця молодому поколінню, надаючи важливе значення вихованню дітей в національному дусі.

Найбільше педагогічний талант Олени Пчілки виявився у редагуванні нею дитячого журналу “Молода Україна”. Про високу оцінку материнської школи письменниці сучасниками свідчать спогади близьких людей. Олена Пчілка успішно здійснила великої ваги

експеримент на власних дітях і вийшла зі своїми ідеями виховання у світ. Ю.Тищенко-Сірий так відгукується про неї:

“Вона збагнула, що для національного виховання майбутніх поколінь треба працю виховання починати з колиски.”

У своїй дитячій творчості письменниця акцентує увагу на вихованні дітей на культурних традиціях свого народу. Це виховання має бути на демократичних засадах. Олена Пчілка намагається виховувати дітей творчістю, що сприяло розкриттю їх креативного потенціалу, згуртуванню за творчими інтересами. У цьому і полягає найбільша актуальність поглядів мисткині.

Здобутки Олени Пчілки в галузі дитячої літератури вже стали об'єктом дослідження багатьох науковців, серед яких Н. Антипчук, Л. Дрофань, О. Мікула, Л. Мірошніченко. Кожен із них по-своєму намагався обґрунтувати провідну роль письменницько-видавничої діяльності Олени Пчілки у формуванні дитячої літератури як різновиду творчості крізь призму нового сприйняття й розуміння дитини.

Олена Пчілка глибоко була переконаною, що “дитина переживає почуття розпачливої туги за безпосередньо дитячим світосприйняттям, де не було ніяких упереджень і умовностей... У цю чисту дитячу душу треба ґрунтовно закласти духовні, естетичні, етичні начала, вагу яких важко переоцінити” [14, с.5].

Письменницько-видавнича діяльність Ольги Косач заклала основи сприйняття дитини як повноцінної особистості з власним, відмінним від дорослих внутрішнім світом. От тому-то й уся творчість Олени Пчілки сповнена любов'ю до людини, зокрема дитини, вихованню якої і надавалося першочергове значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецький Д. М., Ступак Ю. Г. Українська дитяча література. Київ: 1963. 238 с.
2. Вітренко Р. Жінка з роду Драгоманових. *Дивослово*. 1994. № 9. 62 — 63 с.
3. Гуменюк Н. Олена Пчілка, Феномен світла в чорноті доби. *Літературна Україна*. 1999. 9 вересня. 4 с.
4. Денисюк І. О. Проза "малих форм" Олени Пчілки. В кн. *Українське літературознавство*. Вил. 10, 1970. 102 — 108 с.
5. Дрофань Л. І правду й боротьбу благословити: До 150-річчя від дня народження О. Пчілки. *Дивослово*. 1999. № 6. 50 — 54 с.
6. Іваненко В.Г. Олена Пчілка як дослідниця народного мистецтва. *Народна творчість та етнографія*. 1989. № 6. 69 — 77 с.
7. Казки українських письменників / упоряд. Т. Качалова, О. Шевченко; передм. А. Костецького. Київ : Школа, 2000. 192 с.
8. Камінчук О. Образний світ лірики Олени Пчілки. *Українська мова і література в школі*. 1993. № 10. 56 — 58 с.
9. Камінчук О. Олена Пчілка: аспекти творчої діяльності. *Слово і Час*. 1999. №6. 12 — 18 с.
10. Кашуба Є. Мінливе щастя двох подружок. За казками Г. К. Андерсена "Ялинка" та О. Пчілки "Сосонка" : урок компаративного аналізу. Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. 2016. № 3. 31–33 с.
11. Кизилова В. В. Жанрово-стильова еволюція прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література». Віталіна Володимирівна Кизилова. Київ: ун-т ім. Тараса Шевченка. 2014. 40 с.

12. Косач-Кривинюк О. П. Леся Українка. Хронологія життя і творчості. Нью-Йорк: Вид. Спілки “Гомін України”. 1970. 923 с.
13. Мікула О. Інтерпретація фольклорних елементів у поемах Олени Пчілки. Рідний край. Полтавський держ. педаг. ун-т. 2011. № 2(25). 150–154 с.
14. Мірошниченко Л. Олена Пчілка про світ дитини. *Берегиня*. 1999. №3. 3 – 8 с.
15. Новаківська Л. Олена Пчілка і українські діти. *Рідна школа*. 1998. №11. 8 – 9 с.
16. Одарченко П. Видатна діячка української культури кін. 19 — поч. 20 ст.ст. (до 150-річчя від дня народження Олени Пчілки). *Народна творчість та етнографія*. 1999. № 2 — 3. 3 — 15 с.
17. Пчілка Олена. Біографічна замітка. *Зоря*. 1888. № 3. 55 – 56 с.
18. Пчілка Олена. Годі, діточки, вам спать! : вірші, оповідання, казки, фольклорні записи : для дошк. та мол. шк. віку / О. Пчілка ; упоряд. та передм. О. Таланчук ; худож. І. І. Литвин. Київ: Веселка, 1991. 336 с.
19. Пчілка Олена. Історія української літератури ХІХ століття (70-90-ті роки) : підруч. для студ. філолог. спец. ВНЗ : у 2-х кн. / Гнідан, Дем'янівська, Кіраль, Семенюк ; за ред. О. Д. Гнідан. Київ : Вища шк., 2003. – Кн. 1. – С. 239–285. 24. Осока С. Олена Пчілка, про яку ми нічого не знаємо / С. Осока // *За вільну Україну плюс*. 2017. 12 січ. 2 с.
20. Пчілка, О. Спогади про Михайла Драгоманова: передне слово / О. Пчілка. *Україна*. 1926. Кн. 2 – 3. 38–64 с.

21. Пчілка Олена Твори /упоряд., підгот. текст. та прим. А. Ф. Чернишова ; вст. ст. Є. С. Шабліовського, О. Ф. Ставицького. Київ: Дніпро, 1971. 463 с.
22. Пчілка О. Твори/ упоряд., авт. предм. і приміт. Н. О.Вишневська. Київ: Дніпро, 1988. 583 с.
23. Струганець Л. Олена Пчілка як мовна особистість. *Дивослово*. 1995. №2 33– 35 с.
24. Тодосієнко С. “Молода Україна” . *Світло*. 1910. №1. 72 – 73с.
25. Українська дитяча література: Хрестоматія для пед. ін-тів: У 2-х ч. / Упоряд. І. А. Луценко, А. М. Подолинний, Б. І.Чайковський. Київ: Вища школа, 1992. 286 с.
26. Франко І. Коли ще звірі говорили. Казки для дітей. Збір. творів: У 50-ти томах. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 20. 74 – 173 с.
27. Хорунжий Ю. Горда жіноча душа : Олена Пчілка / Ю. Хорунжий // Шляхетні українки : есеї-парсуни / Ю.Хорунжий. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2003. – С. 5–22.
28. Шумей І. Варіантність у мові дитячої поезії Олени Пчілки і розвиток мовлення молодших школярів / І. Шумей // Проблеми вивчення творів Івана Франка і його сучасників у початковій школі : Матер. Міжнар. наук.- практ конференції / Ред.кол.: Д.В.Луцик, А. С. Зімульдінова та ін. Дрогобич : б. в., 2002. 143–145 с.
29. Чосопис. *Рідний край*. 1910. №1. 1- 4 с.

Анотація

Глевчук О.О. Твори Олени Пчілки для дітей і їх вивчення у ЗЗСО. Спеціальність - 014 Середня освіта (українська мова і література). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України, Чернівці 2022.

Магістерська робота присвячена дослідженню художньої спадщини Олени Пчілки для дітей. Проаналізовано твори українських письменників кінця XIX - початку XX століття, особливе місце приділяється ролі Олени Пчілки в розвитку дитячої літератури. Досліджено особливості поетичного доробку Олени Пчілки, його ідейно-тематичне та жанрово-стильове розмаїття. Основну увагу звернено на аналіз прозової спадщини Олени Пчілки, зокрема жанри оповідання і казки. Також ідеться про методику вивчення творів Олени Пчілки для дітей у школі.

Ключові слова: Олена Пчілка, твори для дітей, жанри, художні образи, лірика, проза, казка.

Annotaton

Hlevchuk O.O. Olena Pchilka's fiction for children and its study at school. Specialty - 014 Secondary education (Ukrainian language and literature). YuriyFedkovych Chernivtsi National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernivtsi, 2022.

The master's thesis is dedicated to the study of the children's heritage of OlenaPchilka. Children's fiction of Ukrainian writers of the late 19th and early 20th centuries was analyzed, a special place was given to the

role of OlenaPchilka in the development of children's literature. The world of OlenaPchilka's poetry, its ideological, genre and style diversity was revealed. The main attention was paid to analysis of the prose fiction heritage of OlenaPchilka, in particular the genres - short stories and fairy tales. Moreover, the methodology of studying Olena Pchilka's fiction for children at school was researched.

Keywords: Olena Pchilka, fiction for children, genres, artistic images, lyrics, prose fiction, fairy tale.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.